

Vogels in Limburg

Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen

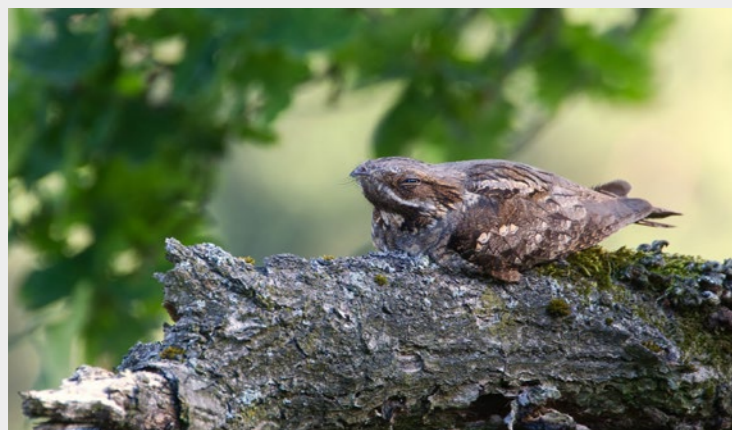
Jan Stevens
Carlo van Seggelen
David Beyen
Luc Crevecoeur
Jan Gabriëls
Peter Gabriëls
Johan Lemmens

Deze publicatie vat de kennis over vogels in de provincie Limburg uitvoerig samen. Ze bespreekt alle 464 (onder)soorten die ooit in het vrije veld werden waargenomen. De meeste bovendien geïllustreerd met foto's genomen in de provincie.

Meer dan 750 medewerkers van de provinciale vogelwerkgroep van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA) droegen de laatste 50 jaar hun steentje bij. Samen verzamelden zij een schat aan informatie.

- Data van meer dan 128.500 registraties van broedvogels beschrijven welke vogels waar en wanneer in Limburg hebben gebroed.
- In welke periode en in welke aantallen soorten doortrekken is geanalyseerd op basis van 24 miljoen trekvogels, geteld op 20 vaste telposten.
- Meer dan 2 miljoen vogels opgetekend tijdens winterse watervogeltellingen brachten de favoriete overwinteringsgebieden aan het licht.
- De gegevens van exact 2.184.013 geringde vogels zijn verwerkt. Dit leverde tienduizenden terugmeldingen op, van ver in Rusland tot de zuidelijkste punt van Afrika.
- Een dataset van meer dan 14 miljoen individuele vogels, ingevoerd als losse waarnemingen in www.waarnemingen.be, geeft een beeld van welke vogels waar en wanneer te zien zijn.
- Meer dan 300 Limburgse collectiestukken zijn geconsulteerd in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Het oudste stuk dateert van 1841.

Dit boek is een onmisbaar standaardwerk voor wie geïnteresseerd is in de vogels van Limburg. Het is het resultaat van burgerwetenschap (citizen science): vrijwilligers die wetenschappelijke informatie verzamelen over hun natuurpatrimonium met als doel bij te dragen tot de kennis over en de bescherming van het natuurlijk erfgoed.

9 789074 605847 >

Voorwoord 5

Hoofdstuk 1 – Inleiding op vogels in Limburg 9

Hoofdstuk 2 – Historisch overzicht van het ornithologisch onderzoek in de provincie Limburg 12

Hoofdstuk 3 – Geografie, landschappen en vogelbiotopen in Limburg 20

Hoofdstuk 4 – Beschikbare gegevens en analyses 30

Broedvogelinventarisaties	30
Trektellingen	31
Watervogeltellingen	32
Ringwerk	33
Losse waarnemingen	35
Vogelcollecties	37
Evaluatie van de gegevens	37

Hoofdstuk 5 – Opbouw en inhoud van de soortteksten 38

Hoofdstuk 6 – Soortteksten 41

Soortteksten	41
Exoten	469
Hybriden	479
Niet-weerhouden (onder)soorten	482

Hoofdstuk 7 – De Limburgse avifauna vanuit vogelperspectief 485

Literatuurlijst 499

Bijlagen 512

1. Dialectnamen van Limburgse vogels	512
2. Datumgrenzen broed- en winterperiode	520
3. Populatiegroottes van broedvogels	522
4. Trektel- en ringgegevens	524
5. Index van plaatsnamen	528
6. Lijst van afkortingen	533

Medewerkers	534
Dankwoord	535
Colofon	536
Nederlandse index	
Wetenschappelijke index	

van De Wielewaal, de Belgische Natuur- en Vogelreservaten, Natura-Limburg en plaatselijke onafhankelijke verenigingen. In Limburg werden Wielewaal-afdelingen opgericht in Noord-Limburg door Eugène Wellens, Jan Waelbers, Wim Verkammen en Albert Mertens (Wielewaal-jongeren), in Midden-Limburg door August Claes, Landewald Janssen en Martin Loenders, in het Maasland door Jan Sanders, Marc Stevens en dr. René Neven en in Zuid-Limburg door Robert Christiaens, Willy Van Vinckenroye en Michel Calsius. Na deze eerste afdelingen werden in de jaren zeventig nog afdelingen opgericht in Bree, Zuid-Limburg en Sint-Truiden en omgeving. De meeste afdelingen hadden een eigen lokaal tijdschrift dat veel vogelwaarnemingen publiceerde. Noord-Limburg publiceerde in de “Zonnedaauw”, Midden-Limburg in “De IJsvogel”. Zuid-Limburg publiceerde eerst in de “Visarend” en later in de “Maretak”, Sint-Truiden in “Aulenteer” en de Maasvallei in “De Torenavlk”. Al deze verenigingen hadden onder meer als doelstelling vogels te bestuderen, te beschermen en ze mobiliseerden heel wat vogelliefhebbers bij het uitoefenen van hun hobby. In 1973 werden de Wielewaal-jongeren opgericht, met de bedoeling jongeren warm te maken voor de natuur. Hun kennis over de plaatselijke vogels uitbreiden, hoorde daar ook bij. De afdelingen werden door ‘oudere’ Wielewalers ondersteund. In 1983 fuseioneerden de Wielewaal-jongeren met de Belgische Jeugdbond voor Natuurstudie (BJN) tot de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM). Uit deze jeugdbewegingen kwamen veel actieve vogelaars voort.

Ook buiten de provincie was er interesse voor de Limburgse avifauna. Vanuit de universiteit van Luik bezocht professor A. Van Beneden regelmatig Limburgse natuurgebieden. Hij publiceerde talrijke waarnemingen, onder andere een uitgebreide inventaris van het Grootbroek “Le Groot Broeck” in Molenbeersel (Van Beneden 1944). Hij verzamelde heel wat vogels, waaronder ook specimens die in de collecties van het KBIN terechtkwamen. Hij werd in Luik opgevolgd door professor Jean-Claude Ruwet, die zich vooral toelegde op de wetenschappelijke studie van De Maten, waarvan hij talrijke publicaties liet verschijnen in De Giervalk.

In 1972 publiceerden graaf Leon Lippens en Henri Wille de eerste uitgebreide verspreidingsatlas van de vogels van België: “Atlas van de Vogels in België en West-Europa”. Deze atlas kende een ruime verspreiding en werd een onmisbaar standaardwerk voor veel ornithologen. Dit boek gaf voor alle broedvogels een verspreidingskaart en vaak ook een schatting van het aantal broedgevallen per provincie.

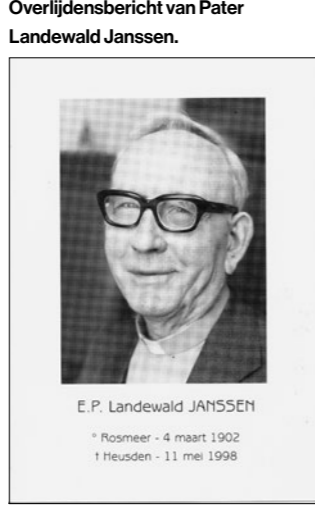
Een ander belangrijk initiatief van vogelstudie uit de eerste helft van de 20ste eeuw was het Belgische Ringwerk. René Verheyen van het KBIN startte het Belgische Ringwerk in 1927 in Brussel. Vanaf 1959 werd dit volledig uitgebouwd door zijn zoon Rudolf Verheyen. Hij organiseerde de werkgroepen en maakte een ringvergunning verplicht. De resultaten werden voornamelijk gepubliceerd in De Giervalk. In Limburg werden ringwerkgroepen actief in Noord-Limburg (onder leiding van Hubert Lehaen, later Karel Van Endert), Tongeren (Robert Christiaens, later Eddy Colson) en Bokrijk (Ludovic Nef, later Jan Gabriëls en Peter Gabriëls).

De Provinciale Avifauna-Kring onder leiding van Landewald Janssen

De oprichting van de Provinciale Avifauna Kring (P.A.K.) onder impuls van de franciscaanse pater Landewald Janssen (Ordo Fratrum Minorum, O.F.M.) was een belangrijke stap in het ornithologisch onderzoek van Limburg. Pater Landewald Janssen bracht belangrijke vogelwaarnemers uit de provincie samen. Dit resulteerde in de publicatie van de artikelreeks “De vogels van Limburg. Verspreiding van de vogels in de provincie Limburg” in het tijdschrift De Wielewaal in de jaren 1958-1967. In De Wielewaal van 1958 gaf pater Landewald Janssen een relaas van hoe de oprichting verliep. De basis werd gelegd tijdens het Wielewaal-congres van 1956 in Leuven. Op vraag van de heer André Rodts, voor zijn onderzoek van de broedvogels van België, waren er slechts drie lijsten uit de provincie Limburg ingediend. De Hasseltse Wielewaal-afdeling nam toen de uitdaging aan om voor de provincie een overzicht van de broedvogels op te maken. In eerste instantie kwam dat neer op het invullen van lijsten

Overlijdensbericht van Pater Landewald Janssen.

<div><div><div></div><div>E. P. Landewald JANSSEN</div></div></div> <div> <p>† Rosmeere - 4 maart 1902</p> <p>† Heusden - 11 mei 1998</p></div>

Gedicht van Landewald Janssen "Nachtzwaluw". (Uit: Een wonderlijk spoor, Landewald Janssen. Nummer 1–Bundel-reeks 1987. Poëzievriendenkring 't Kandelartaartje v.z.w.)

	
Nachtzwaluw	
<p>Wanneer, na zwoele dag, je tussen bos en heide verkoeling zoekt, verrast jou plots een raar gerucht als van dof snorrend rad, even plots terzijde een zucht van vleugels en fel kletsen in de lucht.</p>	
<p>Maar morgen als de zon het zaad van brem doet spreiden ontdek je, wat? – een reuzenpad? – die niet ontvlucht... of wat? – een dor stuk schors? – je nadert: hoe bescheiden dit halfgeloken oog! – het roert niet, tot je kucht,</p>	
<p>de nachtpad fladdert, duizelt – uitgeput? – gewond? – je springt benieuwd haar na, je wilt de lamme vatten, zij struikelt, strompelt, spartelt, stuiptrekt op de grond;</p>	
<p>vlug grijp je toe...doch plots herleeft de afgematte... nachtzwaluw – ach, hoe vreemd! – haar vlucht is weer gezond; de sluwe lokte jou vér van haar broed, haar schatten.</p>	

van de heer Rodts. Maar op 17 maart 1957 verenigde een 20-tal Wielewalers zich in Hasselt. Zij stuurden aan op uitgebreide verslagen en droomden van gedetailleerde artikels, mogelijk in boekvorm. In eerste instantie onderzochten ze 33 soorten. Het waren soorten die sterk aan bepaalde biotopen gebonden waren, waardoor ze al snel een specifieke kijk op de Limburgse vogelpopulatie konden geven. Er werden geleidelijk veel meer gegevens verzameld en alle data werden systematisch per soort geordend. Voor dit immense werk stonden volgende personen in: E.P. Chrysoloog Lambrechts O.F.M. en leerlingen van het H.-Hartcollege van Heusden, Jan Hoogsteyns van Beringen, Jos Janssen van Koersel, Martin Loenders van Heusden, Louis Raymaekers van Zolder en Jos Van Winkel van Overpelt. Zij verzamelden eerst gegevens en maakten er vervolgens een geordend overzicht van. Ze kozen ervoor om die taak te verdelen onder de leden, volgens ieders specialiteit. Nog vóór de stichtingsvergadering van de P.A.K. op 27 februari 1958 schreven vrijwillige medewerkers een reeks opstellen. De proeven werden besproken, er werd gestreefd naar uniformiteit en knelpunten werden opgelost. Professor Geukens, Limburger en geograaf aan de universiteit van Leuven, maakte een geografische indeling van Limburg met klare grenslijnen tussen de voornaamste natuurlijke streken. Naast de eerder vermelde personen werkte er ook een groep ervaren ornithologen uit de Kempen en het Maasland mee. Omdat de groep weinig medewerkers uit Haspengouw telde, gaven andere leden ondersteuning in deze regio en organiseerde de P.A.K. excursies in de streek om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de Haspengouwse avifauna. Ook professor Van Beneden bezorgde zijn waarnemingen. Hij doorkruiste enkele jaren voordien Limburg en verzamelde zo tal van interessante gegevens op verschillende plaatsen in de provincie. Alle medewerkers ondertekenden hun bijdrage en verklaarden zich verantwoordelijk voor hun eigen tekst. Nadien volgde een alfabetische lijst van de medewerkers, 32 namen. Zo verscheen er gedurende tien jaar een reeks artikelen in De Wielewaal over de verspreiding van de meeste Limburgse broedvogels. De lijst van 32 medewerkers werd bij het laatste nummer in 1967 aangevuld met 14 bijkomende medewerkers, waaronder Jan Gabriëls uit Bree. Hij nam de fakkel van de P.A.K. over.

Een aantal pioniers in beeld

Landewald Janssen (1902-1998)

Landewald Janssen, franciscaan-minderbroeder, was een bedreven natuurkenner, op verschillende domeinen. Zijn vele publicaties, onder andere in De Wielewaal, Natura-Limburg en in uitgaven van het Limburgs Landschap, handelden over planten, paddenstoelen, mossen, korstmossen, insecten en niet in het minst over vogels. Als navolger van de leer van Franciscus van Assisi bejubelde hij de natuur en de schepping in zijn lyrische gedichten die verschenen in verschillende bundels. Van

Hoofdstuk 2 – **Historisch overzicht van het ornithologisch onderzoek in de provincie Limburg**

een heel ander gewicht is de daadkracht waarmee hij een aantal belangrijke Limburgse “Ornithologische Studiecentra” oprichtte vanaf de tweede helft van de jaren vijftig: Wijvenheide, Terlaemen, Kolberg, Ter Donk, Platwijers, Meylandt-Obbeek-Stabroek, Kelchterhoef en Herkenrodebossen. Dankzij het werk van Landewald Janssen kregen deze gebieden de hoogste bescherming op het gewestplan. Ondertussen zijn ze deels of grotendeels geëvolueerd tot volwaardige natuurreservaten. Janssen stond ook aan de basis van Natuurbeschermingsactie Limburg (NAL), samen met gelijkgezinden Gust Claes en René Neven. Later zou hij zich ontfermen over de bescherming van de Berkenbosbeek en de Galgenberg (Heusden-Zolder).

Pieter-Jozef Janssen was afkomstig van Rosmeer. Hij trad in 1925 toe tot de minderbroedersorde van Tielt. In 1931 werd hij tot priester gewijd in Sint-Truiden. Hij was leraar Nederlands en Frans en gaf van 1940 tot 1969 les aan het Heilig-Hartcollege (nu Sint-Franciscuscollege) van Heusden. De lang gebruikte leerboeken “Je parle Français” waren van zijn hand. Het college was voor veel leerlingen de vertrekbasis voor natuurexploraties in de omgeving. Op botanische, mycologische en ornithologische studiewandelingen hingen de toehoorders aan zijn lippen. Janssen werd vereeuwigd in de natuurfilm “Levende Stenen” van Martin Loenders. In die film zien we hem in zijn ommuurde kloostertuin waar de Draaihalzen en roodstaarten thuis waren. Hij maakte samen met pater Chrysoloog Lambrechts een van de eerste Belgische geluidsopnames van vogelgeluiden (Janssen 1950). Op 96-jarige leeftijd overleed hij in het Sint-Franciscusziekenhuis.

Eerwaarde Heer Gabriëls (1904-1970)

E.H. M. Gabriëls was de nonkel van Jan Gabriëls en de grootnonkel van Peter Gabriëls, beiden mede-auteurs van dit boek. Als priester bracht hij een groot deel van zijn leven door in Wallonië. Daar was hij gedurende een 15-tal jaar prefect in het college van Saint-Roch in Ferrières. Daarna werd hij pastoor in Nonceveux, een dorp aan de Amblève in de fusiegemeente Aywaille. Hij eindigde zijn actieve loopbaan als godsdienstleraar aan het atheneum van Lommel. Hij was een geweldige vogelkenner die vooral aandacht besteedde aan de broedbiologie en het gedrag van de Belgische broedvogels. Hij kon als geen ander nesten vinden en had een eiercollectie van bijna alle toenmalige broedvogels in België. Graaf Leon Lippens noemde hem één van de beste vogelkenners van zijn generatie. Hij werkte mee aan de artikelenreeks van “De vogels van Limburg” in De Wielewaal en aan veel andere publicaties. Hij besteedde in Wallonië veel aandacht aan de verspreiding van de Wespendif, Havik, Sperwer, Buizerd en Slechtvalk.

Martin Loenders (1924-1999)

Martin Loenders werd geboren in Peer en werkte als gemeenteontvanger in Heusden. Als lid van verschillende natuurverenigingen werd hij erg aangetrokken door de schoonheid van de Kempen met zijn armtierige akkerlandschappen en de

heide met zijn militaire domeinen. Maar bovenal was hij een benadigd cineast. Hij vereeuwigde met zijn 16 mm camera de Limburgse Kempen in de eerste helft van de vorige eeuw in een aantal iconische films waarop Ortolanen, Korhoenders, Draaihalzen, Hoppen en Klapeksters figureren. Met gevoel voor timing bracht Martin Loenders in het Natuurbeschermingsjaar 1970 “Het lied van mijn Kempen” uit. De film handelt vooral over de noodzaak tot bescherming van de natuur van het Kempens Plateau (Maréchal 1999). Landewald Janssen voorzag zijn beelden van tekst. Met de vertoning van zijn films op de toenmalige BRT, vestigde hij de aandacht op de natuurlijke schoonheid van zijn Kempen. Hij was een van de initiatiefnemers van het “Ortolanenfonds” dat werd opgericht om de Ortolaan op het Kempens Plateau te behoeden voor uitsterfen. Hierbij was hij een van de ontwikkelaars van provinciale “ondersteuningsovereenkomsten” wat later op Vlaams niveau (via de Vlaamse Landmaatschappij) “beheerovereenkomsten” zijn geworden, namelijk een ondersteuning voor landbouwers om initiatieven te nemen ten voordele van natuur op hun landbouwgronden.

Hubert Lehaen (1936-2006)

Hubert Lehaen was een actief vogelringer en natuurfotograaf uit Neerpelt. Hij was conservator van het Hageven en activist voor het natuurbehoud in Noord-Limburg en ver daarbuiten. Omwille van zijn vogelkennis en zijn fotografische kwalii-

Hubert Lehaen met telelens in aanslag.

E.H. M. Gabriëls. April 1951, Nonceveux.

teiten vroeg graaf Leon Lippens hem mee naar Belgisch-Congo om er foto's te maken voor het standaardwerk van graaf Lippens “Les Oiseaux de Congo Belge”. Hij was een van de eerste Limburgers die een consequente monitoring uitvoerde van de broedvogels van het natuurreservaat het Hageven. Hij was ook een van de stuwende krachten achter de oprichting van de Provinciale Vogelwerkgroep Limburg en tot aan zijn dood hoofd van de Ringgroep Noord-Limburg.

Oprichting van de Provinciale Vogelwerkgroep in 1973

Tijdens de deining rond de mogelijke aanleg van de A24 (tussen Eindhoven en Hasselt) in de jaren zeventig, richtte het provinciebestuur in 1973 het Limburgs Studiecentrum voor Toegepaste Ecologie (LISEC) op. Dit centrum kreeg in zijn organigram een “Technisch en Biologisch Departement” met zetel in het “Centrum voor Bosbiologisch Onderzoek” te Bokrijk-Genk.

Omdat vogels in alle mogelijke ecotopen voorkomen, hield de afdeling Biologisch Milieu van het LISEC zich vanaf het begin bezig met avifauna-onderzoek. Vogels geven immers door hun aan- of afwezigheid een goede indicatie voor de kwaliteit van gebieden.

In de schoot van het LISEC ontstond de “Provinciale Vogelwerkgroep” in het najaar van 1973. Toen werden overal in de provincie veldornithologen gecontacteerd om vanaf het broedseizoen 1974 te starten met het terreinwerk voor het samenstellen van een broedvogelatlas van de provincie. De medewerkers werden vooral gevonden bij de lokale afdelingen van de natuurverenigingen De Wielewaal en de Belgische Natuur- en Vogelreservaten (BNVR) (in 2001 gefuseerd tot Natuurpunt), Natura-Limburg en de Stichting Limburgs Landschap (nu Lim-

Hoofdstuk 3 –

Geografie, landschappen en vogelbiotopen in Limburg

Deze publicatie handelt over de Belgische provincie Limburg, grenzend aan de provincies Luik, Antwerpen en Vlaams-Brabant en de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg. Limburg maakt 18 procent van de oppervlakte van Vlaanderen uit en 7,9 procent van België.

Limburg heeft een meer continentaal klimaat vergeleken met de rest van Vlaanderen. De klimaatatlas van het KMI (www.meteo.be) toont aan dat de jaarlijkse gemiddelde temperatuur van 10-10,5 °C in Limburg iets lager ligt dan in de rest van Vlaanderen (10,5-11,0 °C). In de zomer is het in de Kempen gemiddeld een halve graad warmer, in de herfst en in de winter is het in heel Limburg iets kouder. De jaarlijkse gemiddelde hoeveelheid neerslag ligt tussen 800 en 900 mm, vergelijkbaar met de rest van Vlaanderen, met een minimum (700-800 mm) in het zuidwesten van de provincie. De meeste regen valt in de winter, de minste in de lente. Het gemiddelde aantal dagen sneeuw ligt in Limburg (15-20) hoger dan in de rest van Vlaanderen (5-15). Het is duidelijk dat deze gemiddelden onderhevig zijn aan de recente klimaatveranderingen die wereldwijd optreden.

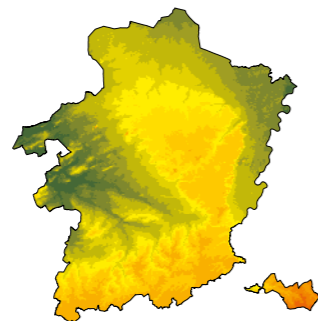
Limburg wordt vaak de groenste provincie van Vlaanderen genoemd. Volgens het gewestplan (goedgekeurd in 1976-1980) heeft Limburg 57.600 hectare groene bestemmingen, wat 24 procent van de totale oppervlakte vertegenwoordigt en daarmee hoger ligt dan in de rest van Vlaanderen (15%). De grote geografische en landschappelijke verscheidenheid van de provincie herbergt een veelheid aan verschillende ecotopen. Die verscheidenheid heeft een gunstig effect op de rijkdom aan vogels die er voorkomen.

Omdat de soortteksten verwijzen naar oudere publicaties die verschillende indelingen van Limburg hanteren, beschrijven we Limburg vanuit verschillende standpunten: geografie, landschap en vogelbiotopen.

Geografie van Limburg

Reliëf

Het reliëf van Limburg varieert van 17 meter boven de zeespiegel tot 293 meter. Het vertoont een afgescheiden hooggelegen oostelijk deel, de Voerstreek, dat van oost naar west afdaalt in de richting van de Maasvallei, van 293 tot 48 meter. Het zuidelijk deel van Limburg, Haspengouw, is eveneens hooggelegen (120-150 m) en helt af in noordelijke richting tot minder dan 50 meter, naar de vallei van de Demer en haar bijrivieren. Het hogergelegen deel loopt in het oosten verder naar het midden van de provincie. Het vormt een hogergelegen centraal plateau, het Kempens Plateau (tot 100 m). Het Kempens Plateau helt in het oosten af in de richting van de Maasvallei. Deze vormt de oostelijke grens van de provincie. Het plateau helt in zuidwestelijke richting af in de richting van de Demer en haar bijrivieren. Ten noorden daalt het plateau af naar het lageregelegen Noord-Limburg, met een laagstegelegen deel in het noordoosten: de Vlakte van Bocholt en het noordelijke deel van de Maasvallei (van 40-49 m tot 23 m). Er komen een zestal steenkoolstorten (terrijs) voor. De hoogste terrij (Waterschei) bereikt een hoogte van 199 meter boven de zeespiegel. Zuidwestelijk van het Kempens Plateau zijn de lageregelegen beekvalleien zichtbaar met daartussen hogergelegen tertiaire getuigenheuvels, Diestiaanheuvels. De beekvalleien lopen in het zuiden grosso modo noordoost-west en in het noorden zuidoost-west. De meeste beekvalleien komen samen in een laaggelegen gebied, het Schulensbroek en omgeving (20 m).

aantal meter boven de zeespiegel			
15-24	25-29	30-34	
35-39	40-49	50-59	
60-69	70-79	80-99	
100-149	150-199	200-249	
250-299			

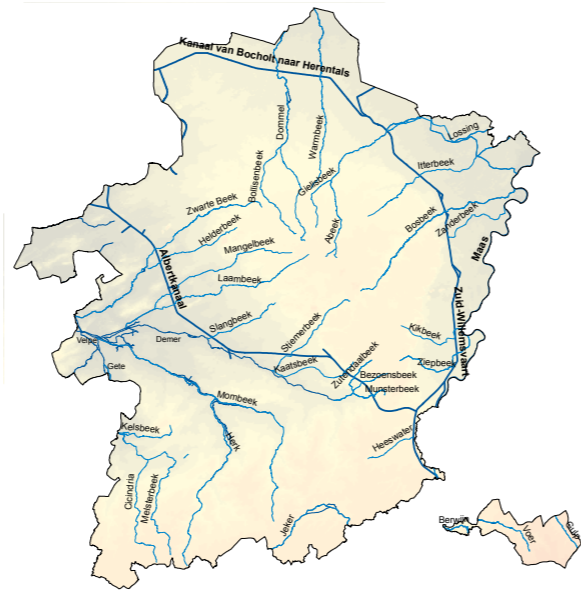
Reliëf.

Hydrologie

De rivierwerking bepaalde mee het Limburgse reliëf. De onbevaarbare waterlopen in de provincie stromen naar twee stroombekkens: de Maas en de Schelde.

Enkele belangrijke beken ontwateren het Kempens Plateau aan de noordzijde en stromen naar de Maas: Dommel, Bolisserbeek, Gielisbeek, Warmbeek, Abeek, Lossing en Itterbeek. Ook de oostelijke rand van het plateau wordt ontwaterd naar de Maas via de Bosbeek, Zanderbeek, Kikbeek, Ziepbek/Zijpbek en Asbeek. In Voeren lopen de Gulp, de Voer en de Berwijn naar de Maas. In het zuidoosten van Haspengouw stromen de Jeker en Heeswater ook naar de Maas.

Het Kempens Plateau wordt langs de zuidelijke en westelijke zijde afgewaterd naar de Schelde. In het westen lopen enkele bijrivieren van de Grote Nete. De belangrijkste beken lopen naar de Demer die ten zuiden van het Kempens Plateau van oost naar west loopt. In het westelijk deel zijn het de Zwarte Beek en Hel-

Rivieren, beken en kanalen.

Laambeek, Vijvergebied Midden-Limburg. (Provincie Limburg)

Albertkanaal, Hasselt. (Robin Reynders)

derbeek, Mangel- en Roosterbeek, Laambeek, Slangbeek, Stiermer- en Kaatsbeek, meer oostelijk zijn het de Zutendaalbeek, Bezoensbeek en Munsterbeek.

Het westelijk deel van Haspengouw stroomt via de Cicindria en Kelsbeek af naar de Melsterbeek, een bijrivier van de Gete die in Halen in de Demer uitmondt. Het centrale deel van Haspengouw stroomt deels via de Herk en Mombeek en deels rechtstreeks naar de Demer. De beken in Droog-Haspengouw lopen naar het noorden. In Vochtig-Haspengouw draaien de Herk en Demer af naar het noordwesten omdat ze tegen het Kempens Plateau aanbotsen.

Twee grote kanalen doorkruisen de provincie: het Albertkanaal en het Kempisch Kanaal (Zuid-Willemsvaart en Kanaal Bocholt-Herentals). Verder lopen de aftakking van het Kanaal van Beverlo en het Kanaal van Dessel naar Kwaadmechelen door de provincie.

Streken

De eerste (Gabriëls 1985) en de tweede (Gabriëls e.a. 1994) Limburgse broedvogelatlas hanteerden bodemdistricten en -subdistricten voor de beschrijving van de verspreiding en de trends van broedvogels. Ook in deze publicatie worden ze soms aangehaald. Voor hun exacte ligging verwijzen we naar bovenvermelde publicaties.

Kempen

De Kempen wordt gekenmerkt door een bodem van zand of grind. De streek omvat als deelgebieden het Kempens Plateau, de Maasterrassen, de Zuiderkempen of Tertiaire Kempen, de Noorderkempen, de Noordwesterkempen en de Vlake van Bocholt. Tussen de Kempen en Haspengouw ligt het Overgangsgedebied Kempen-Haspengouw. In het oosten van de Kempen ligt het Nationaal Park Hoge Kempen, in het noordoosten het Kempenbroek. Ten zuidwesten van het Kempens Plateau ligt het Vijvergebied Midden-Limburg (De Wijers). De Demervallei vormt de zuidelijke grens van de Kempen. Op de zandige bodems en de valleibodems van de talrijke beken ontstonden belangrijke vijvergebieden, moerassen, veengebieden, natte heidegebieden, eiken-berkenbossen, broekbossen en stuifduingebieden. Verder vindt u er ook naaldboutbossen, grindgroeves, zandwinningsputten, mijnterrils en de avifaunistisch uiterst belangrijke uitgestrekte militaire oefenterreinen.

Zandleemstreek

De Zandleemstreek omvat Vochtig-Haspengouw en in het westen een klein stukje van het Hageland. De Zandleemstreek bevindt zich tussen de Demervallei in het noorden en de lijn Tienen, Sint-Truiden, Hoeselt en Lanaken in het zuiden. In de Zandleemstreek zijn kasteelparken, eiken-haagbeukenbossen, hoogstamboomgaarden en valleigebieden avifaunistisch belangrijk. Maar er zijn ook de uitgestrekte laagstamplantages en maïsakkers.

Leemstreek

De Leemstreek ligt ten zuiden van de Zandleemstreek en omvat Droog-Haspengouw, de Jekervallei, en de Brabantse "Normale" Leemstreek. In het zuiden loopt de Leemstreek verder in Wallonië. Hier zijn vooral de uitgestrekte akkergebieden van avifaunistisch belang, maar ook de kleine beken, smalle beekvalleien met populierenaanplantingen, de kasteelparken met vijvers en bossen en de kleine landschapselementen (holle wegen, graften en taluds). In het uiterste zuidoosten ligt de Sint-Pietersberg.

Voerstreek

De bodem in de Voerstreek bestaat deels uit leem (westelijk, Leemstreek), deels uit krijt (oostelijk, Krijtland). Voeren is belangrijk voor zijn (helling)bossen, beken en kleinschalige landbouwlanschap met graslanden, houtkanten en graften.

Maasvallei

Tussen de Kempen en de Nederlandse grens loopt van zuid naar noord de Grensmaas met zijn vallei en zijn Maasterrassen als overgang naar de Kempen. Het is de alluviale vlakte van de

Streken.

Zandgroeve in De Sahara.

(Robin Reynders)

Grensmaas. (Robin Reynders)

Hoofdstuk 4 –

Beschikbare gegevens en analyses

Deze publicatie is gebaseerd op uiteenlopende gegevens. We gebruikten de data uit broedvogelinventarisaties, trektellingen, watervogeltellingen, ringwerk, losse waarnemingen en collecties. Daarnaast raadpleegden we literatuur. Alle gebruikte publicaties en webreferenties vindt u in één algemene literatuurlijst.

In dit hoofdstuk bespreken we de aard van de gebruikte gegevens en verklaren we de analysesresultaten, die in de soortbeschrijvingen veelvuldig terugkomen in de vorm van kaarten en grafieken.

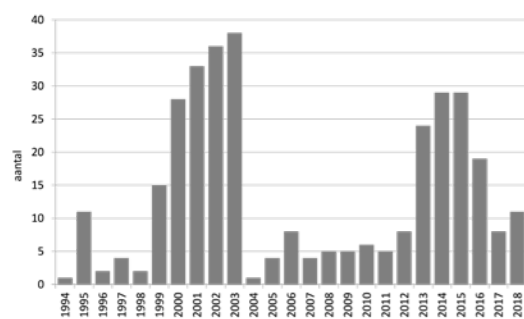
Broedvogelinventarisaties

We gebruikten alle beschikbare broedvogelgegevens om de verspreiding en trend in de broedperiode te bespreken. Tot die gegevens behoren literatuur en een eigen verwerking van oorspronkelijke gegevens uit de LIKONA-databank. De databank, waarvan de eerste gegevens dateren van 1974, bevat 44.252 data van de eerste broedvogelatlas (Gabriëls 1985) en 54.128 gegevens van de tweede atlas (gegevens tot 1992) (Gabriëls e.a. 1994). De broedvogelgegevens van na 1992 vormen een bestand van 30.200 data.

We bespreken historische trends van de verspreiding en aantallen broedvogels op basis van de belangrijke overzichtspublicaties van Bamps (1883-1890), van Havre (1928), Verheyen (1943-1957), Landewald Janssen (1958-1964) en Lippens & Wille (1972), aangevuld met tijdschriftartikelen. Voor de trends van 1985 tot 2002 verwijzen we naar de "Atlas van de broedvogels in Limburg" (Gabriëls 1985), naar de "Broedvogelatlas van Limburg. Veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985" (Gabriëls e.a. 1994), naar de "Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000-2002" (Vermeersch e.a. 2004) en naar "Broedvogels in Limburg: drie verspreidingsatlassen later" (Stevens & Gabriëls 2005). Deze publicaties laten vrij nauwkeurige trendanalyses van het aantal broedparen of territoria of van het aantal kilometerhokken waarin een soort voorkwam, toe.

Voor recentere verspreiding en trends (na 2002) gebruikten we de volgende datasets.

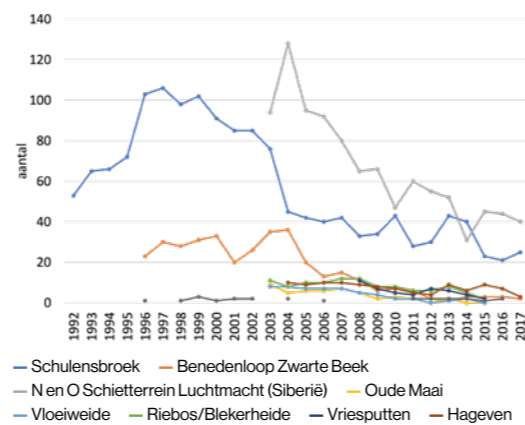
(1) Het project Bijzondere Broedvogels Vlaanderen (BBV-project) (Anselin e.a. 2007) leverde data van bijzondere broedvogels, kolonievogels en exoten op. De provinciale vogelwerkgroep bracht in de jaarverslagen (Gabriëls 1995-2018) in de mate van het mogelijke alle broedgevallen op kilometerhokniveau (1 km²) samen. Op basis van deze gegevens genereerden we trends, die we omzichtig interpreteerden. Niet alle gebieden en soorten werden immers elk jaar volledig geïnventariseerd. We gingen er wel van uit dat dezelfde waarnemers elk jaar hun gegevens doorgegeven hebben en dat die aantallen dus in de loop der jaren vergelijkbaar zijn. De absolute aantallen zijn voor een aantal soorten dus allicht onvolledig, maar de trends zijn wel betrouwbaar. Afhankelijk van de soort werden broedgevallen of

Geoorde Fuut. Aantalverloop van het aantal broedparen per jaar (BBV-project).

territoria geteld. De resultaten deelden we op in zekere, waarschijnlijk en mogelijke broedgevallen. Voor een aantal soorten gaan we in de soortteksten in op dit verschil. Als we er niet op ingaan, bevat de grafiek alleen de zekere en waarschijnlijke broedgevallen. De figuren geven de trend van het aantal zekere plus waarschijnlijke broedparen/territoria in Limburg in de loop der jaren weer. De periode van de aangegeven trend kan van soort tot soort verschillen, afhankelijk van de beschikbare gegevens. We geven minstens de trend van 2000-2018.

(2) We beschikten over tijdreeksen of enkele in de tijd gespreide inventarisaties van een aantal algemenere soorten. Deze tellingen gebeurden door middel van (uitgebreide) territoriumkartering in enkele gebieden. De belangrijkste zijn: het Schulensbroek in Herk-de-Stad (1992-2017), Stramprooierbroek in Noord-Limburg (1944, 1988 en 2015), Munsterbos in Bilzen (1983-2015), De Maten in Genk (1993-2016), het Hageven in Neerpelt (1981-1988, 2008-2015), Kluisbos in Sint-Truiden (1993-1998, 2015-2019), vliegveld Kleine-Brogel in Peer (2002-2017), Nieuwenhoven in Sint-Truiden (1994-1995, 2000, 2003-2004, 2007 en 2009), benedenloop Zwarte Beek in Halen (1996-2015) en Het Wik in Genk (1995-2016). Deze gegevens geven een trend van het aantal broedparen/territoria in het betreffende gebied aan. In een aantal gebieden werd een selectie van soorten langere tijd gemonitord, zoals bijvoorbeeld weidevogels in de weidevogelgebieden en akkervogels in Haspengouw.

Kievit. Verloop van het aantal broedparen in een aantal gebieden per jaar.

Daarnaast levert ringonderzoek gegevens op over aantallen broedgevallen van een beperkt aantal soorten, met name via broedvogels in nestkasten (bijvoorbeeld Bonte Vliegenvanger en Kerkuil) en gegevens over (trends van) familiegroottes (aantal jongen per nest) en legperiode. Die gegevens en analyses bespreken we onder "Ringgegevens". De resultaten analyseren we in de soortteksten soms bij "Trend" en soms bij "Bijzonderheden".

Losse waarnemingen uit het broedseizoen laten eveneens een analyse van verspreiding en trend toe in de broedperiode. Die gegevens en analyse vindt u onder "Losse Waarnemingen".

Weidevogeltellers rond de Gielisbeek, Peer 2015.

(Provincie Limburg)

Trektellingen

Gegevens

Op vaste (trek)telposten noteren amateur-ornithologen systematisch overtrekkende vogels. In deze publicatie verwerkten we data van 20 telposten (Ligging, zie kaart bijlage 5) Sommige telposten waren maar kortstondig actief. De meeste bestaan wel langere tijd, zij het dat de tellocatie soms gewijzigd is ten opzichte van de oorspronkelijke plaats.

De meest telposten zijn gestart om de najaarstrek te onderzoeken. Ze zijn zodanig gekozen dat er minstens in noordelijke richtingen een vrij gezichtsveld is tot liefst meer dan 1000 meter. Om het uitzicht te verhogen, situeren ze zich dikwijls op een al dan niet kunstmatige verhoging ten opzichte van de omgeving. De technieken om overvliegende soorten te onderscheppen en te determineren, nemen toe. Overal gebruiken de trektellers verrekijkers en telescopen. Op de meeste locaties bieden foto-stellingen met sterke telelenzen ondersteuning en her en der gebruiken de onderzoekers ook audiorecorders.

Trektelpost Averbode Bos en Heide.

(Guy Janssens)

De bezettingsgraad tussen de telposten verschilt sterk en is afhankelijk van het aantal personen en de tijd die ze eraan besteden. Dat kunt u afleiden uit bijgevoegde tabel. Vooral op weekenddagen in september en oktober zijn veel telposten bezet. Bij de twee internationaal georganiseerde simultaantrektellingen en op verwachte topdagen wordt vrijwel overal geteld. In totaal werden voor deze publicatie meer dan 24 miljoen overtrekkende vogels geteld.

Telpost	Voorjaar	Najaar	Jaren actief
Averbode Bos en Heide	404,9	3594,1	02/2007 – heden
Bichterweerd	1211,6	1490,1	04/2008 – heden
De Kevie Tongeren		277,5	10/2010 – heden
De Maai, Lommel	48,3	928,7	08/2005 – 09/2008
De Maten	383,1	4357,4	10/1993 – heden
Hageven Lommel		2701,4	08/1995 – heden
Industriezone Genk Zuid		2,5	10/2013 – 10/2014
Kristallijn Maatheide	5856,9	8931,4	06/2006 – heden
Maasvallei Noord (Houbenhof Geistingen)	8,4	406,6	08/2006 – 10/2015
Maasvallei Zuid		374,8	10/1998 – 10/2006
Mechelse Heide	1,5	1470,3	09/2003 – heden
Mijnterril Heusden-Zolder		299,6	09/2013 – heden
Mijnterril Waterschei		13,9	10/2015
Oetersloven Wellen	2,4	2547,4	09/1998 – heden
Opkanne Riemst		157,0	10/2004 – 10/2014
Schulensbroek	32,5	3066,6	09/1988 – heden
Sonnishede Houthalen	17,5	821,5	09/2004 – heden
Veewei Eksel		14,5	najaar 1973 – heden
VVV-Toren Gerhagen Tessengerlo	4,4	18,8	10/2017 – 03/2018
Wijvenheide Zonhoven	16,3	4,7	08/2013 – 04/2015

Trektelposten. Het aantal getelde uren in voor- en najaar en de periode waarin de telpost actief was. (Ligging zie kaart bijlage 5).

Analyse

Trektelgegevens maken het mogelijk om de trek te beschrijven voor soorten die overdag trekken en vanaf de grond waarneembaar zijn. Met een goede standaardisatie van de telmethode en het noteren van diverse parameters kan men verschillende facetten van de zichtbare trek ontrafelen (LWVT/SOVON 2002).

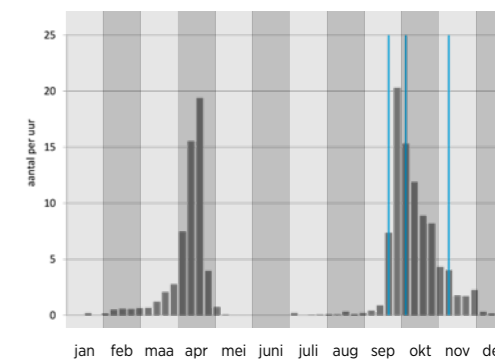
De huidige tellers focussen eerder op het tellen zelf en het snel vergelijken van waargenomen soorten en aantallen. Dit is eenvoudig door het gebruik van www.trektellen.org. Ondanks de geringe standaardisatie van de gegevens biedt de grote hoeveelheid data in deze databank mogelijkheden tot analyse. We kozen ervoor om telmomenten korter dan 15 minuten uit te sluiten voor de gegevensanalyse, omdat het in die gevallen dikwijls gaat om de melding van een "interessante" soort (die daardoor overschat zou worden). Voor soorten waarvan minstens 30 waarnemingen beschikbaar zijn, voerden we een standaardanalyse door. We verwerkten gegevens van 1 september 1988 tot 31 december 2018.

Om een algemeen beeld voor Limburg te krijgen, verwerkten we de detailgegevens van alle telposten per soort. Voor het najaar beschikten we over een uitgebreide dataset van diverse telposten. Voor het voorjaar komen de gegevens van een beperkt aantal telposten en in hoofdzaak van Kristallijn/Maatheide. We gingen ervan uit dat de najaarsgegevens representatiever zijn voor geheel Limburg. Daarom maakten we een meer doorgedreven analyse van deze gegevens. De auteurs beschreven de trek aan de hand van: (1) het jaarpatroon, (2) de jaartrend, (3) de trend van de percentielgrenzen, (4) de totalen en dagrecords. Voor de drie eerste kenmerken analyseerden we alle detailwaarnemingen uitsluitend in een eigen Access-databank. Voor de laatste kenmerken ontleedden we de gegevens van www.trektellen.org.

Jaarpatroon

De grafieken geven het jaarpatroon weer in de vorm van het uurgemiddelde per standaardweek (Hustings e.a. 1985). Het uurgemiddelde is het totaal aantal passerende vogels per week gedeeld door het totaal aantal teluren in die week. In deze grafiek leest u wanneer de aantallen in de loop van het jaar doortrekt, eventueel met intensiteitsverschillen en doortrekpieken. Als er voldoende waarnemingen beschikbaar zijn, kunt u zowel de voorjaars- als najaarstrek in de grafiek onderscheiden. Voor het najaar duidt de grafiek ook drie percentielgrenzen aan, namelijk de 10%-, 50%- en 90%-percentielgrens. Bij de 10%-percentielgrens is 10 procent van alle waargenomen exemplaren (in het najaar) van die soort voorbijgetrokken. De 50%-percentielgrens geeft de mediaan aan, waarbij de helft van het totale najaarsaantal is gepasseerd. Tot slot is er de 90%-percentielgrens, waarna nog 10 procent van het totale aantal moet passeren. De periode tussen de 10%- en 90%-percentielgrens noemen we de hoofdtekperiode.

In de databank berekenden we de percentielgrenzen per standaardweek. De dag waarop de najaarsmediaan valt, is naderhand voor de meeste soorten bij benadering berekend (zie bijlage 4). Hiervoor onderzochten we eerst welk percentage in de week met de mediaan (= week x) is gepasseerd: y = percentage eind week x - percentage eind week x-1. Vervolgens gingen we ervan uit dat dagelijks een gelijk aandeel hiervan

10%-, 50%- en 90%-percentielgrens

Graspieper. Jaarpatroon (uurgemiddelden per week) bij trektellingen in 1988-2018 (n = 548.612).

een maximum van 35 - vormen een uitzondering en kwamen slechts achtmaal voor. Meestal verblijven de Kanoeten één tot hooguit enkele dagen ter plaatste, maar ook langere pleisterperiodes zijn niet ongewoon. Bichterweerd spant de kroon, zowel wat het aantal pleisterperiodes, als wat de recorduren betreft. In het voorjaar telt deze 20 dagen (11-30 mei 2019), in het najaar 32 dagen (28 augustus-28 september 2013). Door trekdrang kunnen de aantallen snel variëren, zowel tussen opeenvolgende dagen als op eenzelfde dag. Het is bijgevolg niet uit te sluiten dat het soms om verschillende exemplaren gaat. Tussen verschillende jaren zijn de aantallen bijzonder fluctuerend. De kleine Limburgse aantallen zijn allicht niet representatief voor fluctuaties van de wereldpopulaties.

Langs de kusten van Engeland en Ierland overwintert ongeveer 65 procent van de *C. c. islandica*-populatie. Daar is moeilijk een trend waar te nemen in de aantallen (Balmer e.a. 2013). Na jaren van

Kemphaan *Calidris pugnax*

Status: doortrekker in klein tot vrij klein aantal
Rode Lijst Vlaanderen: Ernstig Bedreigd

Het broedgebied van de Kemphaan strekt zich grotendeels uit in de arctische toendra van Scandinavië tot in Oost-Siberië (del Hoyo & Collar 2014). De populatie in West-Europa, die voornamelijk nestelt in natte graslanden, neemt sterk af. De Kemphaan is een lange afstandstrekker die overwintert in de Afrikaanse Sahel, vooral in Senegal en Mali (Zwarts e.a. 2009).

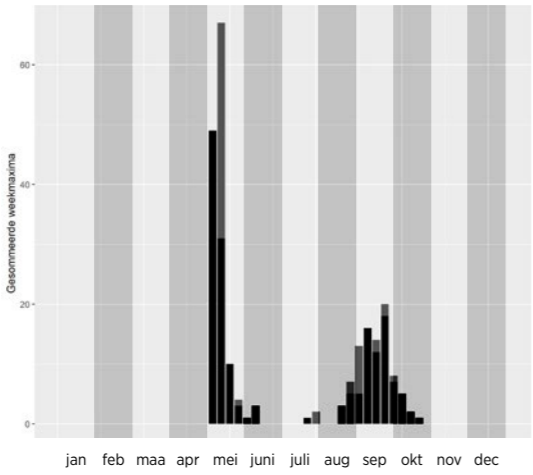
Habitat

Kemphanen worden vooral aangetroffen in waterrijke gebieden: ondiepe vijvers, poelen en waterlopen, natte ondergelopen graslanden, natte heidegebieden, droogvallende plassen, op opgespoten terreinen, soms ook bij regenbuien op akkers en op droog grasland.

Buiten de broedperiode

Verspreiding

De meeste pleisteraars worden waargenomen in het Vijvergebied Midden-Limburg (Schulensbroek, Platwijers, Wijvenheide, Kolberg, Ter Donk, De Maten) en de Maasvallei. Verder komt de soort ver-

■ pleisterend ■ overvliegend
Jaarpatroon (gesommeerde weekmaxima per kilometerhok) op basis van losse waarnemingen in 2000-2018.

spreid voor in zowel de Kempen als Haspengouw. In de Kempen zijn dit Bergerven, De Luysen-Mariahof, de Buitenheide, het Hageven, de militaire domeinen, Sint-Maartensheide, Maastrichter- en Meeuwerheide, Zwartwater, Herkenrode, Averbode Bos en Heide en Ham. In Haspengouw wordt de soort sinds 2011 jaarlijks gezien in het overstromingsgebied van Bernissem (max. 23 ex. op 19-20 april 2019). Daarnaast waren er meldingen op natte akkers of weilanden te Vreren, Rutten, Montenaken, op het vliegveld in Brustem, Alken en langs de Melsterbeek in Binderveld (max. 5 ex. op 29 april-17 mei 2008).

Jaarpatroon

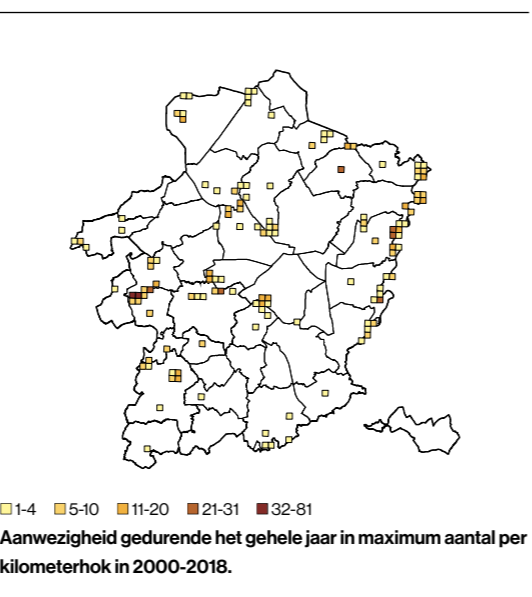
De voorjaartrek komt eind februari-begin maart op gang. De vroegste waarneming was op 14 februari 2005 in de uiterwaarden van Kessenich (4 ex.). Rond half maart wordt een eerste piek bereikt en eind april-begin mei een tweede. In maart-april passereren vermoedelijk vooral vogels die in Noord-Europa broeden, nadien broedvogels die verder noordelijk thuishoren (LWVT-SOVON 2002). Na half mei is de trek grotendeels voorbij. Late waarnemingen waren op 5 juni 1991 (Kuringen) en 5 juni 2012 (Bichterweerd) van een mankende vogel. De najaarstrek begint eind juni-begin juli en bereikt een hoogtepunt in september. Ze is minder uitgesproken dan de voorjaartrek. De timing van het eind van de voor-

neergaande aantallen (Kraan e.a. 2009, Kraan e.a. 2010), lijkt deze ondersoort zich recent te herstellen in de Waddenzee. Voornaamste reden is het herstel van het nonnetje door het verdwijnen van de mechanische schelpdiervisserij (SOVON 2018). In de Zoute Delta blijven de aantallen verder afnemen, voorlopig zonder gekende reden.

Sinds de jaren tachtig is de overwinterende *C. c. canutus*-populatie in West-Afrika met een derde gedaald. Hierin kan klimaatverandering een voorname rol spelen. Enerzijds omdat deze veel sneller gaat in Siberië dan in Groenland en Canada (SOVON 2018) en anderzijds omdat de achteruitgang past in een algemene tendens van soorten die tot diep in Afrika overwinteren (Zwarts e.a. 2009).

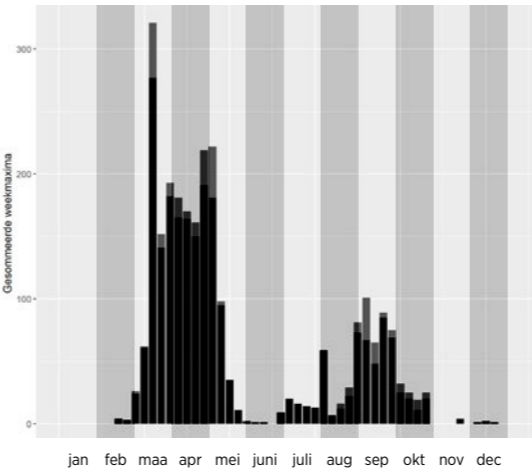
Dominique Cornelissen & David Beyen

■ pleisterend ■ overvliegend
Jaarpatroon (gesommeerde weekmaxima per kilometerhok) op basis van losse waarnemingen in 2000-2018.

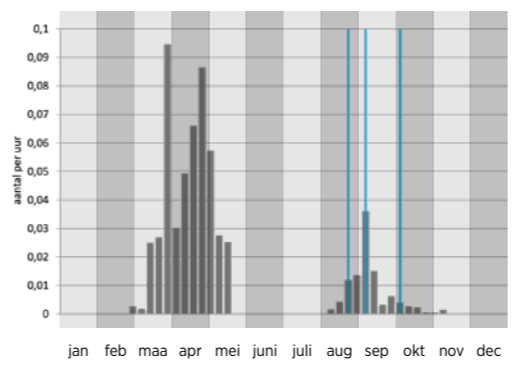

jaarstrek en het begin van de najaarstrek is moeilijk vast te leggen. Een adult mannetje op 14 juni 2014 te Bichterweerd kan evengoed een zeer vroege najaarstrekker zijn. Na half oktober is de najaarstrek grotendeels voorbij. Een grote groep van 16 pleisterende vogels werd nog gezien op 24 oktober 2013 te Bichterweerd. In november zijn slechts volgende waarnemingen bekend: Houbenhof (resp. 10 en 4 ex. op 4 en 11 november 1990), Boorsem-Gravelco (2 ex. op 3 november 1991), De Maten (1 ex. overvliegend

Hoofdstuk 6 – Soorten

■ pleisterend ■ overvliegend
Jaarpatroon (gesommeerde weekmaxima per kilometerhok) op basis van losse waarnemingen in 2000-2018.

| 10%-, 50%- en 90%-percentielgrens
Jaarpatroon (uurgemiddelden per week) bij trekellingen in 1988-2018 (n=526).

naar zuidwest op 8 november 1998) en Bichterweerd (4 ex. op 24 november 2010). Winterwaarnemingen zijn zeldzaam. Solitaire exemplaren werden telkens opgemerkt tussen Kieviten op 7-10 december 2008 in Negenoord-Kerkeweerd, 15-17 december 2012 te

Breedbekstrandloper *Calidris falcinellus falcinellus*

Status: dwaalgast

De nominaatvorm *C. f. falcinellus* is wijdverspreid in het noorden van Fenno-Scandinavië en in het noordwesten van Rusland. Ze overwinteren op het Arabisch Schiereiland en langs de kust van India. De ondersoort *C. f. sibirica* is wijdverspreid in het noorden en noordoosten van Siberië en overwintert in Zuidoost-Azië (Gejl 2016). In België zijn door het BRBC 34 waarnemingen van de Breedbekstrandloper aanvaard (Faveyts e.a. 2017).

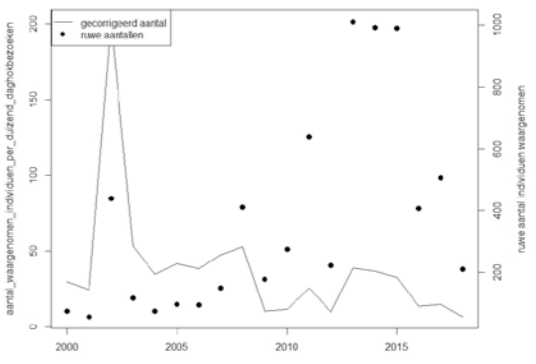
- 4-8 mei 1989, 2 adulten, Aldeneik *
- 12 mei 2008, 1 adult, Bichterweerd *
- 9 mei 2012, 1 adult, Kristallijn/Maatheide *
- 18 mei 2013, 1 adult, Bichterweerd *
- 18-19 mei 2014, 1 adult, Bichterweerd *

Dat alle vogels in mei zijn gezien is niet verwonderlijk. Van de 34 in België aanvaarde gevallen zijn er 22 afkomstig uit deze maand. De overige werden gezien in juni (1x), juli (2x), augustus (4x) en september (1x) (Faveyts e.a. 2017, www.belgianrbc.be). Drie van de vijf Limburgse vogels verbleven kortstondig in Limburg. De Breedbekstrandloper aan de zandput van Kristallijn/Maatheide zat een kwartier aan de grond en verkoos toen weer het luchtruim. Dit gold

Bichterweerd en 15 januari 1985 in de Sint-Maartensheide.

Trends

De eerste melding van de Kemphaan in Limburg dateert van 14 september 1884 te Herkenrode (Bamps 1886). In het KBIN werd een balg gevonden van een mannetje dat op 1 juni 1897 in Zonhoven werd verzameld. Daarnaast is hier nog een opgezet mannetje aanwezig dat op 5 oktober 1945 in Zonhoven werd gevonden. Volgens van Havre (1928) was de Kemphaan een regelmatige doortrekker in de moerassen van de Kempen en soms in de lente bij vijvers en op de Beneden Maas. Op 23 maart 1948 was een mannetje aanwezig in een vijver te Zolder. In het voorjaar van 1955 werden grote groepen opgemerkt in Dorperheide (max. 40 ex. op 25 april-11 mei). In de Demervallei werden in april en mei 1955 groepen waargenomen tot maximaal 20 vogels. Hautekiet (1960) vermeldde dat de soort in de vochtige heidegebieden en in de Demervallei, vooral in het voorjaar, een regelmatige maar niet talrijke doortrekker was. Vanaf 1960 tot begin van de eeuwwisseling werden veelal kleine aantallen maar soms ook meerdere tientallen (30 tot 80 vogels) tezamen waargenomen in het voorjaar en op verschillende pleisterplaatsen. Op 8 mei 1967 waren een 50-tal pleisteraars aanwezig te Platwijers. In 1971 was er flinke doortrek in het Schulensbroek (66 ex. op 11 april) en Wijvenheide (61 ex. op 1 mei). In 1975 werden grote groepen opgemerkt in De Luysen-Mariahof (max. 35 ex. op 28-30 april) en Hamont-Achel (27 ex. op 4 mei). In 1988-1989 waren regelmatig flinke groepen aanwezig in het Schulensbroek (max. 50 ex. op 14 april 1988 en max. 55 ex. op 9 mei 1989). In 1992 en 1994 werden grote aantallen opgetekend in De Maten (max. 55 ex. tussen 25-27 april 1992 en max. 46 ex. tussen 31 maart-7 mei 1994). In het najaar van 1998 was een grote groep aanwezig in het Schulensbroek (max. 40 ex. tussen 26 september-3 oktober 1998). In 1999 was stevige doortrek in Bichterweerd (max. 36 ex. tussen 15-30 april) en Boorsem-Gravelco (max. 30 ex. op 8-9 mei). De laatste groepen met tientallen pleisteraars werden genoteerd in het voorjaar van 2002 in het Schu-

Trend van het aantal (voor zoekintensiteit gecorrigeerde) losse waarnemingen per jaar.

lensbroek (max. 81 ex. tussen 15 maart-1 mei). Daarna werden grotere groepen van meerdere tientallen pleisteraars nog zelden gezien (max. 30 ex. op 20 april 2005 in Houbenhof en max. 25 ex. op 16 maart 2017 te Platwijers). Uitzonderlijk waren in het voorjaar van 2019 nog eens hoge aantallen pleisteraars aanwezig in het Schulensbroek (max. 39 ex. op 18-27 maart) en Bichterweerd (max. 31 ex. tussen 20-30 april). Die dalende trend komt goed tot uiting in de grafiek van losse waarnemingen (gecorrigeerd voor zoekintensiteit) per jaar. Op de trekteleposten worden regelmatig overvliegende Kemphanen genoteerd. De hoogste tien dagmaxima (11-38) werden uitsluitend genoteerd in Bichterweerd (38 ex. op 21 april 2019 en 31 ex. op 7 september 2017).

Bijzonderheden

Op 11 september 1965 werd een vrouwtje geringd in Tongeren. Op 20 mei en 31 mei 1969 werden twee nesten van telkens vier jongen geringd te Hamont-Achel. Maar het is vrijwel zeker dat deze nesten zich vlak over de Nederlandse grens bevonden. In Nederland is de broedpopulatie zeer sterk gedaald en werd in 2013-2015 geschat op hooguit 15-30 paren (SOVON 2018).

Jan Gabriëls

Kemphaan. Schulensbroek, 27 maart 2019 (Maurice Dekens)

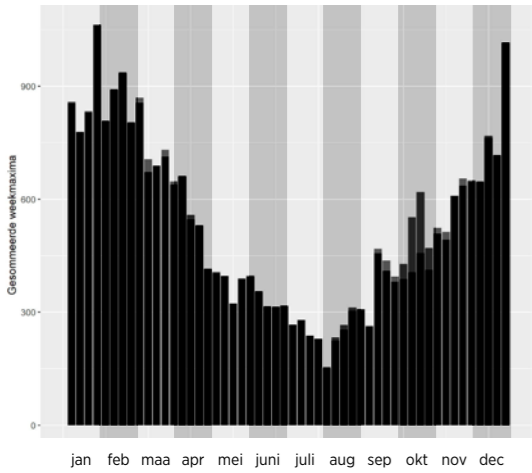
Breedbekstrandloper. Adult zomerkleed. Bichterweerd, 12 mei 2008 (Ran Schols)

ook voor het exemplaar uit 2013. Deze vogel verbleef tussen een grote groep Bontbekplevieren en vertrok na slechts enkele minuten weer in noordelijke richting.

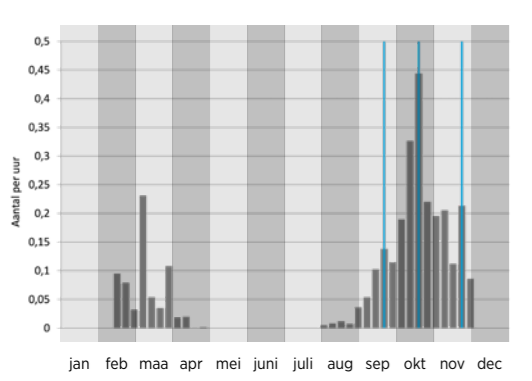
Ook in Nederlands-Limburg zijn maar vijf waarnemingen van deze dwaalgast bekend waarvan er

vier uit mei en één uit augustus stammen (Hustings e.a. 2006, www.waarneming.nl).

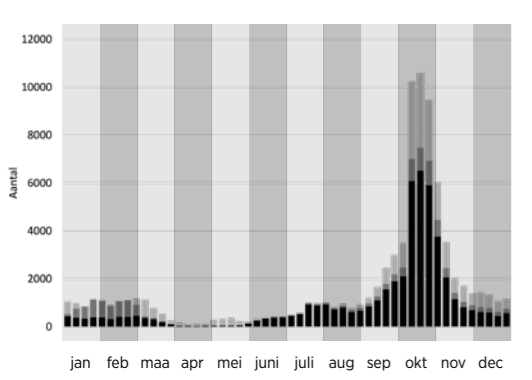
Dominique Cornelissen & Carlo van Seggelen

■ pleisterend
■ overvliegend
Jaarpatroon (gesommeerde weekmaxima per kilometerhok) op basis van losse waarnemingen in 2000-2018.

■ 10%-, 50%- en 90%-percentielgrens
Jaarpatroon (uurgemiddelden per week) bij trekellingen in 1988-2018 (n=6068).

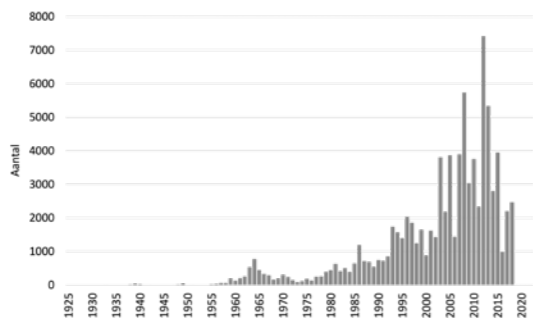

■ eerstejaars/tweedejaars
■ adult
■ volgroeid
Jaarpatroon van het aantal geringde vliegende exemplaren per week in 1927-2018 (n=85.022).

de omvang houden verband met de schaarse trekellingen waarop deze zijn gebaseerd. Het gaat veelal om enkele exemplaren per telling, enkele uitschieters daargelaten (7 maart 2013 49 ex.). De ringgegevens geven waarschijnlijk een iets betrouwbaarder beeld van de trek in het voorjaar. Alleen eind februari en in de eerste helft van maart is er een uiterst bescheiden doortrek die, in vergelijking met het najaar, nauwelijks iets voorstelt.

Trends

Het aantal geringde volgroeide Koolmezen vóór 1980 is vooral beïnvloed door de beschikbare materialen voor het vangen van vliegende vogels. De introductie van mistnetten in het midden van de jaren zestig zorgde voor een opleving, die in het decennium erna werd getemperd door een ontmoedigingsbeleid van het KBIN om op grote schaal Koolmezen te ringen. De dip in het midden van de jaren tachtig kan waarschijnlijk gelinkt worden aan drie opeen-

Trend van het aantal geringde vliegende exemplaren per jaar.

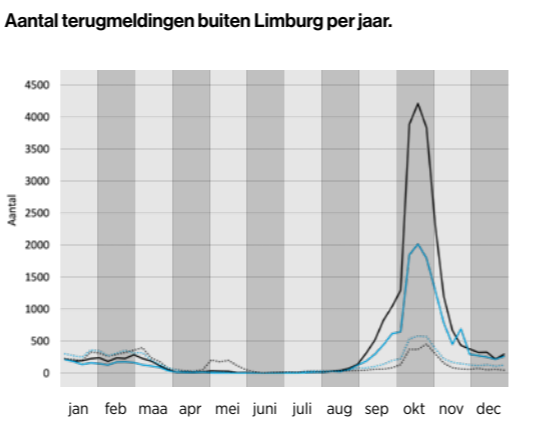
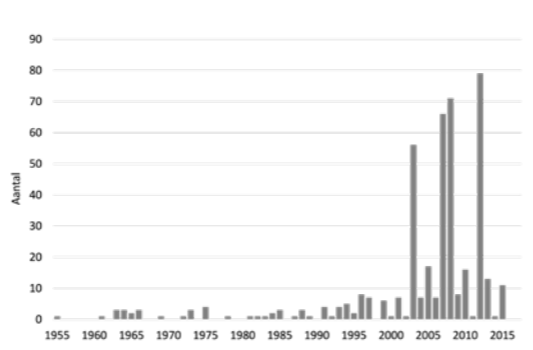
volgende koude en strenge winters, die in elk geval in de Noord(west)-Europese populaties voor een sterke inkrimping zorgden. Nederlands onderzoek aan Koolmezen wijst echter uit dat het uitblijven van mastjaren bij beuken tevens een belangrijke negatieve invloed op populaties heeft (van Balen 1980, Boele e.a. 2016). Deze factoren spelen waarschijnlijk ook op grotere Europese schaal een rol. Invasies zorgen voor hoge pieken in het aantal gevangen Koolmezen. Het verloop van het aantal gevangen exemplaren sinds 2000 geeft aan wanneer deze invasies plaatsgevonden hebben. Met 7414 gevangen exemplaren springt 2012 er uit. Het is met recht de grootste invasie van de afgelopen 25 jaar. Andere jaren waarin een invasie plaatsvond, waren 2003, 2005, 2007, 2008, 2010 en 2013. Opvallend genoeg komen deze jaren bij de trekellingen nauwelijks uit de verf. In 1995 en 1997 komen de hoge uurgemiddelden op basis van trekellingen dan weer bij de ringgegevens niet tot uiting.

Bijzonderheden

Wanneer er veel Koolmezen geringd worden, genereert dat ook veel terugmeldingen. De 85.022 geringde vliegende Koolmezen leverden 420 terugmeldingen buiten Limburg op. In Limburg werden 183 Koolmezen gevangen die elders buiten de provincie geringd waren. De kaart met terugmeldingen laat een herkomstgebied zien dat voornamelijk in Litouwen (27x), Polen (18x), Rusland (11x), Letland (4x), Estland (1x) en Wit-Rusland (1x) ligt. De Russische enclave Kaliningrad (8x) en Ventas Ragas in Litouwen (21x) zijn geografische flessenhalzen waar enorme aantallen Koolmezen passeren en geringd worden (www.trektellen.org). Daarna zwermen Koolmezen in een brede waaier over Duitsland uit en ze bereiken onder andere Vlaanderen. Vogels uit het Litouwse binnenland gaan eveneens op avontuur naar het westen. Dat bewijzen de drie terugmeldingen van individuen die er als nestjong geringd werden (resp. 1242, 1247 en 1360 km.). De vijf Koolmezen die als nestjong in Nederland geringd werden, zijn ook op trek. Ze werden in oktober en november in Limburg gevangen. Van de terugmeldingen die binnen één najaar en winter in Limburg zijn teruggevangen, was 62 procent (272 meldingen) afkomstig uit vier invasiejaren (2003, 2007, 2008 en 2012). Ook in de winter volgend op een invasie blijven er dus aanmerkelijk meer Koolmezen in Limburg hangen dan in jaren zonder invasie. De verste terugmelding betreft een Finse Koolmees. Deze vogel werd op 10 oktober 2008 in Kinrooi geringd en op 19 juni 2009 tijdens het broedseizoen als raamslachtoffer uit Kiiskilänmäki (1745 km) gemeld. Tijdens het invasiejaar 2012 overbrugde een Koolmees met 1535 kilometer vliegen de afstand tussen het Letse Lejasciems (12 september) en Neerpelt (19 oktober). De Koolmezen trekken nauwelijks verder dan België. Een gering deel bereikt Noord-Frankrijk met een verste afstand van 402 kilometer. Bij uitzondering schiet een enkele door tot in Groot-Brittannië. Twee buitenbeentjes in de lange lijst van terugmeldingen zijn die uit Zwit-

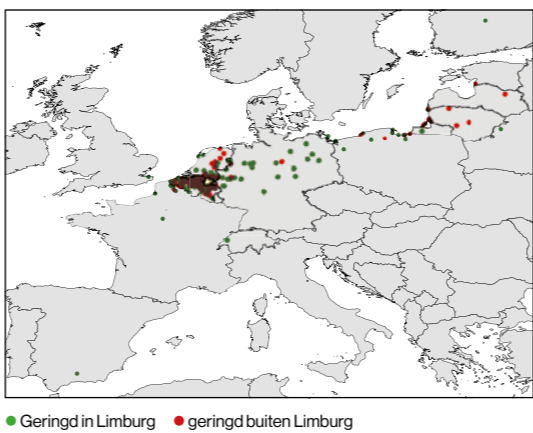
serland en Spanje. De Zwitserse melding betreft een op 10 oktober 2008 in Kinrooi geringde vogel die op 20 november 2010 in Yvonand werd gecontroleerd door een ringer (489 km). Terugmeldingen bezuiden Madrid zijn zeer bijzonder. Limburg heeft er één. De Koolmees werd op 6 mei 1959 als eerstejaars geringd en op 20 oktober 1959 in het Spaanse Montefrio aangetroffen (1716 km). Opvallend is het gebrek aan Scandinavische terugmeldingen. Kennelijk bereiken Koolmezen, zelfs bij invasies, nauwelijks Noord-west-Europa, want ook in Nederland, Duitsland en zelfs Denemarken zijn nauwelijks terugmeldingen uit dit deel van Europa bekend (Bairlein e.a. 2014, Bøn-løkke e.a. 2006, www.vogeltrekatlas.nl).

Onder de eerstejaarsvogels die in Limburg geringd worden zitten opvallend veel vrouwtjes. In de topweken tijdens het najaar gaat het om ruim het dubbele ten opzichte van eerstejaars mannetjes. Bij nestjongen wordt deze geslachtsverhouding doorgaans niet gevonden (Dhondt 1970). Mogelijk houden mannetjes er een ander trekgedrag op na. In het voorjaar is deze scheve verhouding er niet. Het nestkastenonderzoek dat eind april en begin mei plaatsvindt, leidt tot een verhoogd aandeel geringde vrouwtjes. Tijdens de nestkastcontrole en het ringen van de nestjongen worden immers vaak vrouwtjes aangetroffen.

— Eerstejaars vrouwtje
--- Adult vrouwtje
— Eerstejaars mannetje
--- Adult mannetje

Jaarpatroon van het aantal geringde Koolmezen per leeftijd en per geslacht (n=55.005).

Hoofdstuk 6 – **Soorten**

Van de grote dataset van 4809 terugmeldingen binnen Limburg behoren er 4124 tot de vliegende Koolmezen. Slechts vier procent legde tussen de ring- en meldlocatie een afstand af die varieerde van

één tot 52 kilometer. Dat 96 procent teruggevangen werd op dezelfde locatie geeft aan hoe plaatstrouw eigen broedvogels en overwinteraars zijn. Een terugvangst binnen de provincie leverde ook de langst

gedragen ring op met zeven jaar, zeven maanden en 14 dagen.

Carlo van Seggelen & Liesbeth Schepers

Buidelmees *Remiz pendulinus pendulinus*

<i>Status:</i>	<i>zomervogel, onregelmatige broedvogel, doortrekker in klein aantal, incidentele wintervogel</i>
<i>Rode Lijst Vlaanderen:</i>	<i>Ernstig Bedreigd</i>

Er zijn vier ondersoorten waarvan de nominaatvorm beperkt is tot Europa vanaf Denemarken, Zuid-Zweden tot het Oeralgebergte. Verder komt de soort zuidwaarts voor vanaf het Iberisch Schiereiland, Zuidoost-Frankrijk, Italië, Griekenland, West-Turkije tot in het noordwesten van de Kaukasus (del Hoyo & Collar 2016). Het zwaartepunt van de populatie ligt in Midden- en Oost-Europa. De mediterrane populaties zijn meestal sedentair terwijl de meest noordelijke wegtrekken. De West-Europese populaties overwinteren vooral in Zuidwest-Europa. De andere drie ondersoorten komen vanaf Turkije en verder oostwaarts voor.

Habitat

De Buidelmees is een broedvogel van oevers met bomen of hoge struiken langs stromend of stilstaand water en plaatselijk van rietmoerassen, vijvers en allerlei kunstmatige waterpartijen.

Belangrijke habitateisen zijn nestbomen met stevig overhangende twijgen (schietwilgen) en ruime aanwezigheid van planten voor het nestmateriaal (lisdodde, grote brandnetel e.a.). De meeste territoria liggen aan de rand van bosjes met goed ontwikkelde moerasvegetatie en kruidenrijke oevers.

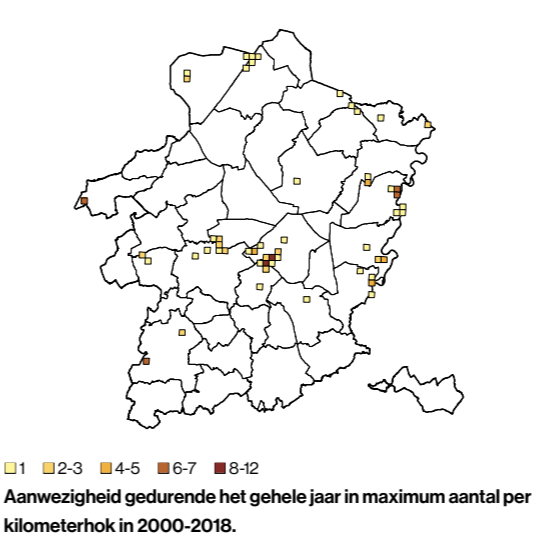
In de broedperiode

Verspreiding

Tijdens de atlasperiode van de Vlaamse broedvogels in 2000-2002 nestelde de Buidelmees op drie plaatsen in de Maasvallei (Boorsem, Negenoord-Kerkeweerd en Bergerven). In 2003 waren er geen broedgevallen maar vanaf 2004 kwam de soort voor in Bergerven, De Zig, Boorsem-Gravelco, Maesbempder Greend, het Hageven, De Luysen-Mariahof en Groenendaal. Vanaf 2010 waren er geen broedgevallen/territoria meer in Limburg.

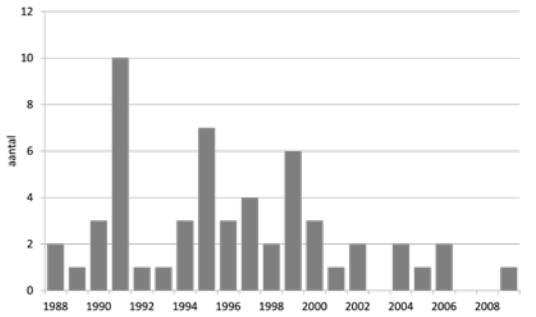
Trend

De eerste broedgevallen van de Buidelmees in Vlaanderen vonden plaats in 1988 in Niel bij Antwer-

Buidelmees. Adult mannetje. Boorsem-Gravelco, 28 april 2012 (Trigana)

pen en in de Oude Weerd in Rekem. In dit laatste gebied waren twee broedparen aanwezig waarvan de nesten zich bevonden in omlaag hangende takken van een wilg boven water (Lemmens 1990). In 1989 werd een mogelijk broedgeval vastgesteld in het Schulensbroek. In 1990 was hier weer een koppel aanwezig maar er werden geen nest of jongen gezien (Gabriëls e.a. 1994). Datzelfde jaar waren er ook broedpogingen in Boorsem-Gravelco en langs het Albertkanaal in Eigenbilzen. Kort na de vestiging van de Buidelmees in de provincie werden er in 1991 in Koningssteen tien territoria vastgesteld op Belgisch grondgebied en nog eens tien aan de Nederlandse zijde (Schepers & Verstraeten 1991). Zo'n explosief optreden was blijkbaar maar tijdelijk want de jaren erna was hier geen enkel paar meer aanwezig. In 1992 was er slechts één koppel (Hochter Bampd). In de periode 1993-1999 waren er jaarlijks één tot maximaal zeven territoria of broedparen aanwezig in de Maasvallei (Boorsem-Gravelco, Negenoord-Kerkeweerd, Hochter Bampd), De Maten (1995), Schulensbroek (1996), het Hageven (1997,1999), Kanne (1997-1998) en in Groenendaal (1998-1999). In 2000 waren er twee broedparen in Boorsem-Gravelco en één in Negenoord-Kerkeweerd. De soort was daarna niet meer jaarlijks aanwezig en veelal waren het ongepaarde mannetjes met een nest. In 2009 werd het laatste solitaire mannetje in Boorsem-Gravelco gelocaliseerd. De Buidelmees was terug broedvogel af in Limburg. De situatie in Nederlands-Limburg vertoont grote overeenkomsten met die van Belgisch-Limburg (Hustings e.a. 2006). De uitbreiding van de Buidelmees in ons land werd mogelijk in de hand gewerkt door een toenemende eutrofiëring waardoor tal van voor de Buidelmees aantrekkelijke habitats ontstonden (Hagemeijer & Blair 1997). Het is niet duidelijk waarom deze expansie zich niet heeft kunnen doorzetten in de loop van de jaren negentig. Wellicht maakte de afname deel uit van natuurlijke fluctuaties

Aantalsverloop van het aantal territoria/nesten per jaar (BBV-project).

van een soort aan de rand van haar verspreidingsareaal. Typisch is dat kernen of geïsoleerde broedparen plots kunnen opkomen en weer verdwijnen zonder duidelijke oorzaak. Kerngebieden met stabiele grotere populaties bevinden zich in Oost- en Zuidoost-Europa. Van hieruit heeft de soort zich sinds de jaren vijftig in westelijke en noordelijke richting uitgebreid in verschillende goed beschreven golven (Flade e.a. 1986). Sindsdien koloniseerde de soort delen van Zuid-Finland, Midden-Zweden, Denemarken, Duitsland, Zwitserland, de Benelux en Noordoost-Frankrijk. De Mediterrane populatie in Italië, Frankrijk en Spanje heeft zich in dezelfde periode over verschillende eilanden in de Middellandse Zee en over geheel Spanje verspreid. In Nederland werd de broedpopulatie in 2013-2015 geraamd op 45-75 broedparen (SOVON 2018).

Buiten de broedperiode

Verspreiding

Pleisterende Buidelmezen worden bijna jaarlijks gezien in het Vijvergebied Midden-Limburg (De Maten, Bokrijk, Platwijers, Kolberg, Ter Donk en

Dwerggors *Emberiza pusilla*

<i>Status: onregelmatige gast</i>

Dwerggorzen broeden in een groot gebied van Noord-Finland tot in Oost-Rusland. Aan de zuidrand loopt het verspreidingsgebied door tot Noord-Kazachstan en Mongolië. Het overwinteringsgebied is Zuid-China, Noordoost-India en Zuidoost-Azië (del Hoyo & Collar 2016). In België en in Nederland is de soort al decennialang een vrijwel jaarlijkse gast (Fa-veysy e.a. 2018, Boele & van Winden 2018).
<div> <div><ol style="list-style-type: none">Najaar 1955, 1 ex. (dood), Molenbeersel 21 februari 1990, 1 ex., Schulensbroek * 30 september 1990, 1 eerstejaars (ringvangst), Herk de Stad * 29 oktober 2006, 1 ex. (overvliegend naar zuidwest), De Maten 23 oktober 2007, 1 eerstejaars (ringvangst), Wijchmaal * 4-24 januari 2010, 1 eerstejaars, Hasselt-Albertkanaal *</div></div>

Geelbrauwgors *Emberiza chrysophrys*

<i>Status: dwaalgast</i>

De Geelbrauwgors broedt in het oosten van Siberië en overwintert in Zuidoost-China.
<div> <div><ol style="list-style-type: none">20 oktober 1966, 1 eerstewinter mannetje (geringd), Tongeren *</div></div>
Deze Limburgse waarneming werd gehomologeerd door het BRBC. Herroelen (1995) die als eerste

Dwerggors. Schulensbroek, 29 januari 2017 (Francois Exelmans)

- 5 november 2014, 1 ex., Koersel *
- 13 oktober 2015, 1 eerstejaars (ringvangst), Maatheide *
- 4 oktober - 26 november 2016, 1 ex., Averbode Bos en Heide *

- 11-24 december 2016, 1 eerstejaars, Beverbeekse Heide *
- 19 januari - 19 februari 2017, 1 eerstejaars, Schulensbroek *
- 9 oktober 2018, 1 ex. (overvliegend naar zuidwest), De Maten
- 1 november 2018, 1 ex. (overvliegend naar zuidwest), Averbode Bos en Heide

Dankzij een toegenomen kennis van veldkenmerken en (trek)geluiden wordt de Dwerggors steeds meer opgemerkt. Daarnaast wordt gesuggereerd dat de westwaartse areaaluitbreiding in Noord-Scandinavië ook resulteert in meer waarnemingen in Noordwest-Europa (Cramp & Perrins 1994). Het mag dan ook geen wonder heten dat ruim de helft van de 13 waarnemingen afkomstig is uit de periode na 2010.

Carlo van Seggelen

deze soort is er pas negen jaar na de vangst. De Smet (1996) besloot dat een wilde herkomst in aanmerking kan worden genomen.

Jan Stevens

melding maakte van deze vogel, bezorgde het BRBC een bewijsfoto. De vogel werd in gevangenschap gehouden, tentoongesteld en is gestorven in de winter van 1969-1970 en werd niet bewaard. Dit was destijds de eerste waarneming van de soort in Europa. Ondertussen zijn er zeven goedgekeurde gevallen in het West-Palearctisch gebied. Het Belgische geval past qua datum goed in deze reeks. Enkele vielen in jaren met waarnemingen van andere oostelijke dwaalgasten. Een eerste aanwijzing voor import van

Exoten

Deze waarnemingen betreffen alle ontsnapte exemplaren (escapes). De verspreidingsgegevens en

het aantal ondersoorten werden beschreven op basis van del Hoyo & Collar (2014 en 2016).

Emoe *Dromaius novaehollandiae novaehollandiae*

De nominaatvorm van de Emoe is broedvogel in Australië. De Tasmaanse ondersoort is uitgestorven.

Helmparelhoen *Numida meleagris ssp.*

De negen ondersoorten van het Helmparelhoen zijn broedvogel in Afrika beneden de Sahara.

Virginiaanse Boomkwartel *Colinus virginianus ssp.*

De 22 ondersoorten van deze boomkwartel broeden in het oosten van de Verenigde Staten, Mid-den-Amerika en de Caraïben.

Blauwe Pauw *Pavo cristatus*

Het broedareaal van de Blauwe Pauw situeert zich in India, met uitlopers in Pakistan, Nepal, Buthan, Bangladesh en Sri Lanka.

Ontsnapte exemplaren van deze veelvuldig gekweekte soort werden opgetekend in Grote Brogel (2004), Bree (2009), Neerpelt (2009, 2011, 2012), Zonhoven (2010, 2012), Bocholt (2010), Ellikom

(2011), Peer (2011), Diepenbeek (2012), Stokrooie (2012), Genk (2013), Linkhout (2017), Zelem (2018), Gerhagen (2018), Hasselt (2018) en Schulensbroek (2018).

Aziatische Steenpatrijs *Alectoris chukar ssp.*

De 16 ondersoorten van deze steenpatrijs broeden in een brede band van Bulgarije en Griekenland over Turkije tot in het verre oosten van China.

Rode Patrijs *Alectoris rufa ssp.*

De Rode Patrijs broedt in de zuidelijke helft van Frankrijk, Spanje, Portugal, Noord-Italië en enkele eilanden in de Middellandse Zee. De soort kent drie ondersoorten en werd in grote delen van Europa uitgezet. De broedpopulatie daalt.

- 30 november 1949, 2 ex., Hamont
- 23 maart 2008, 1 koppel, Gotem
- 12 mei en 19 mei 2008, 1 koppel, Voort
- 19 mei 2008, 1 ex., Heers
- 22 maart 2009, 1 ex., Broekom
- 26 december 2010, 1 ex., Broekom

- 26 december 2011, 1 ex., Gutschoven

Het heeft er alle schijn van dat iemand in Haspengouw de weinig schuwe en gekweekte vogels uitzette.

Koningsfazant *Syrmaticus reevesii*

De Koningsfazant heeft een beperkt verspreidingsgebied in Centraal-China. Op de Rode Lijst van IUCN staat hij als kwetsbaar gekwalificeerd.

- 15 oktober 2009, 1 ex., Tongeren, Wijngaardbos en Demerbronnen
- 2 april 2010, 1 vrouwtje, Bilzen, Munstervallei
- 4 augustus 2011, 2 mannetjes, Duras, Kasteelpark
- 18 maart 2013, 1 ex., Opoeteren

Goudfazant *Chrysolophus pictus*

De Goudfazant heeft een beperkt verspreidingsgebied in Centraal-China.

- 17 juli 2010, 1 adult mannetje, verkeersslachtoffer Koersel, Stalse Molen

Lady-Amherstfazant *Chrysolophus amherstiae*

De Lady-Amherstfazant heeft een beperkt verspreidingsgebied in het westen van China.

- 20 mei 2011, 1 adult vrouwtje, Aalst
- 11 november 2014, 1 ex., Rutten

van nauwelijks acht gram, die na acht jaar nog in leven was. Het zijn weliswaar uitzonderlijk hoge leeftijden, want veel zangvogels overleven hun eerste levensjaar niet.

Ringwerk: in welke omstandigheden worden de vogels teruggevonden?

Van de 13.116 vogels, geringd in Limburg en teruggemeld buiten Limburg, werden de omstandigheden door de vinder als volgt genoteerd: 9338 “levend” (71%), 3619 “dood” (28%) en 159 als “onbekend” (1%). Hierbij zijn er ook sterke geografische verschillen naarmate de vogel zuidelijker wordt teruggemeld. In Noord-, West- en Oost-Europa werd 11 procent van de dood gemelde vogels bewust door de mens gedood, in Zuid-Europa en Afrika lopen die percentages op tot respectievelijk 51 en 43 procent.

De als levend teruggemelde vogels waren voornamelijk het resultaat van controles door ringers (85%) en aflezingen van de (kleur)ring met een verrekijker (8%).

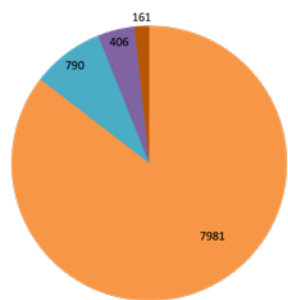
Bij de doodsomstandigheden hebben de categorieën “dood gevonden” (zonder details) of “gedood door de mens” (meestal geschoten of gevangen en gedood) samen een aandeel van 72 procent. Bij de vermeldingen “geschoten” (691) en “gevangen en gedood” (297) waren vogels van 77 verschillende soorten betrokken waarvan de meeste Spreeuwen (170), Zanglijsters (116), Kieviten (92), Veldleeuweriken (68) en Kokmeeuwen (66). Afschot was er vooral in de landen Frankrijk (381) en Spanje (122).

Het drukke autoverkeer veroorzaakt steeds meer slachtoffers (342). Hier zijn er opvallend veel Kerkuilen (91) bij, gevolgd door Kokmeeuwen (33) en Torenvalken (31). Bij treinbotsingen vielen er 28 slachtoffers waarvan het merendeel Torenvalken (7), Kerkuilen (5) en Buizerds (5). Acht vogels, waarvan vier Torenvalken, drie Kokmeeuwen en een Kievit, kwamen op een vliegbasis in aanvaring met een vliegtuig. Ook katten (156) of andere zoogdieren (14) hebben een belangrijk aandeel in de terugmeldingen met een totaal van 34 soorten. Veelal zijn dit zangvogels, maar in vijf gevallen werden nestjongen van Kerkuil (4) en Torenvalk (1) gegrepen. Eenmaal was een grotere katachtige betrokken: een Blauwe Reiger liet zich in het Safaripark van Arnhem verrassen door een jachtluipaard. Onder de draadslachtoffers (56) vallen de vogels die verstrikt geraken in

Aantal vogels levend teruggemeld (n=9338)

gecontroleerd door een ringer ring afgelezen met kijker

gevangen (en gelost) gewond of ziek (en gelost)

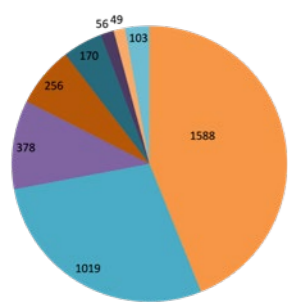

Vindomstandigheden van geringde vogels.

Aantal vogels dood teruggemeld (n=3619)

gewond of ziek/dood gevonden gedood door mens

verkeer raam kat/zoogdier draad/hoogspanning uil/roofvogel andere omstandigheden

prikkeldraad en vislijnen of botsen met draden van hoogspanning. Predatie door roofvogels of uilen (49) werd bij 31 soorten vermeld waarbij ook twee predatoren zelf (Sperwer en Bosuil). Onder de categorie “andere omstandigheden” vallen de koude- en hiteslachtoffers (43), verdrinkingen in een waterbak (26) en opsluitingen in een gebouw (34).

De midmaandelijke watervogeltellingen: waar overwinteren de grootste aantallen watervogels in de winter?

We maakten een overzicht van de maximale aantallen van de belangrijkste watervogels in Limburg op de verschillende waterplassen met hun onmiddellijke omgeving. Het zijn de resultaten van de midmaandelijke tellingen in de maanden oktober tot en met maart en vanaf de periode 1979-1980 tot en met 2017-2018. In de tabel namen we 37 belangrijke overwinterende watervogels op. Tellers noteerden de grootste gebiedsaantallen in de telregio's van de Maasvallei (24x) en Midden-Limburg (13x).

Hieruit blijkt dat de Maasvallei veruit de belangrijkste regio is, met de hoogste aantallen op de noordelijke plassen en uiterwaarden van Houbenhof (7x), Aldeneik (5x) en Kessenich (4x). Vooral als rust- en foerageergebied is de regio belangrijk voor overwinterende ganzen zoals Brandgans, Grauwe Gans, Kolgans en Toendrarietgans. Tellers noteerden de aantalsmaxima van deze ganzen in vier verschillende gebieden: Brandgans in Houbenhof (1140 ex. december 2010), Grauwe Gans in Bichterweerd (1718 ex. december 2008), Toendrarietgans in Boorseme-Gravelco (1360 ex. december 2016) en Kolgans in de uiterwaarden van Heppeneert (4750 ex. februari 2006). Echte wintervogels zoals Brilduiker (187 ex. februari 1996), Nonnetje (106 ex. januari 1985) en Grote Zaagbek (229 ex. februari 1985) duiken vooral op in strenge (1985, 1996) tot koude winters (1986). De Tafeleend is een soort die de laatste decennia zeer sterk in aantal afnam. In de strenge wintermaand van januari 1996 telden onderzoekers 4649 vogels in Limburg waarvan 1214 op de plas in Kessenich. In de zachte winter 2017-2018 waren dat er nog nauwelijks 500. Andere belangrijke wintervogels zijn Knobbelzwaan, Kleine Zwaan, Bergeend, Smient, Meerkoet en Aalscholver. Ook de Fuut is talrijk aanwezig met in de laatste koude winter (2009-2010) een Limburgs recordaantal van 672 exemplaren waarvan 531 in Houbenhof. Zeldzame overwinteraars zijn Grote Zee-eend, Middele Zaagbek, Krooneend, Topper, Roodhalsfuut en Kuifduiker. Ook de exoten Zwarte Zwaan, Nijlgans en Casarca verkiezen de Maasvallei om te overwinteren.

De regio Midden-Limburg met veel vijvers en het Schuylensbroek herbergt een belangrijk deel van een aantal soorten watervogels. In het Schulensmeer zijn dit Wilde Zwaan (43 ex. februari 201), Grote Canadese Gans (691 ex. januari 2013), Krakeend (988 ex. januari 2013), Wilde Eend (5250 ex. februari 2003) en Pijlstaart (189 ex. februari 2003). In Wijvenheide zijn het vooral de Kuifeend (510 ex. november 2014) en Blauwe Reiger (181 ex. januari 2007) en in Platwijers Zomertaling (32 ex. maart 2008), Slobeend (420 ex. oktober 2002), Wintertaling (1481 ex. januari 1986) en Geoorde Fuut (16 ex. maart 2015). In de Demervallei tussen Diepenbeek en Hasselt werden de grootste aantallen van Dodaars (86 ex. oktober 2008) en van Waterhoen (255 ex. november 2006) aangetroffen.

Op de grotere en diepere plassen van Noord-Limburg inventariseerden onderzoekers kleinere aantallen van deze belangrijke watervogels.

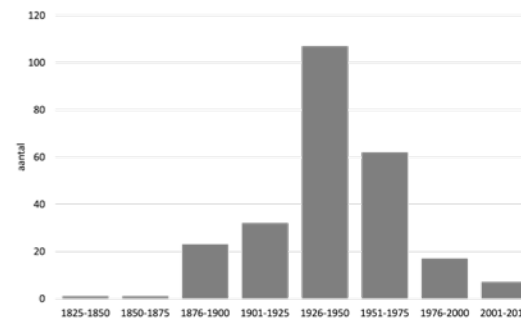
Wat leren de collecties van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen ons?

Sinds de 17de eeuw werden van veel diergroepen collecties aangelegd. Aanvankelijk gebeurde dit door de aristocratie en door rijke handelslui, later ontstonden natuurhistorische musea, waarvoor vaak een aantal privé- en koninklijke collecties als basis dienden (Janssen 2018). In België herbergt het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) verreweg de omvangrijkste collecties. Met circa 38 miljoen exemplaren behoort het KBIN tot een van de grootste ter wereld (www.natuurwetenschappen.be). De vogelcollectie van het KBIN telt bijna 82.000 exemplaren en bestaat uit balgen, opgezette vogels, skeletten,

Nederlandse naam	Seizoensmaximum Limburg	Jaarperiode	Gebiedsmaximum	Jaarperiode	Gebied
Zwarte Zwaan	13	mrt/10	13	mrt/10	Uiterwaarden Heppeneert
Knobbelzwaan	304	feb/14	119	dec/11	Hochter Bampd
Wilde Zwaan	43	feb/13	43	feb/13	Schulensmeer
Kleine Zwaan	96	jan/16	96	jan/16	Bergerven
Brandgans	1589	dec/10	1140	dec/10	Houbenhof
Grote Canadese Gans	997	okt/14	691	jan/13	Schulensmeer
Grauwe Gans	3948	dec/17	1718	dec/08	Bichterweerd
Toendrarietgans	2824	feb/15	1360	dec/16	Boorseme-Gravelco
Kolgans	9374	dec/07	4750	feb/06	Uiterwaarden Heppeneert
Grote Zee-eend	25	feb/86	12	dec/07 en jan/86	Bichterweerd en Kessenich
Brilduiker	187	feb/96	176	feb/96	Kessenich-plas
Nonnetje	106	jan/85	45	dec/12	Aldeneik-plas
Grote Zaagbek	229	feb/85	71	feb/12	Aldeneik-plas
Middelste Zaagbek	4	feb/01	4	feb/01	Houbenhof
Nijlgans	1204	dec/11	770	dec/15	Houbenhof
Bergeend	62	feb/07	28	mrt/92	Aldeneik-plas
Casarca	15	nov/14	15	nov/14	Bichterweerd
Krooneend	13	dec/09	11	dec/09	Eisden
Tafeleend	4649	jan/96	1214	jan/96	Kessenich-plas
Kuifeend	1630	dec/14	510	nov/14	Wijvenheide
Topper	23	dec/88	23	dec/88	Houbenhof
Zomertaling	33	mrt/08	32	mrt/08	Platwijers
Slobeend	642	nov/05	420	okt/02	Platwijers
Krakeend	1958	jan/13	988	jan/13	Schulensmeer
Smient	1835	jan/03	1042	jan/06	Houbenhof
Wilde Eend	16344	jan/06	5250	feb/03	Schulensmeer
Pijlstaart	194	feb/03	189	feb/03	Schulensmeer
Wintertaling	2325	dec/07	1481	jan/86	Platwijers
Dodaars	173	nov/14	86	okt/08	Demervallei Diepenbeek-Hasselt
Roodhalsfuut	3	nov/91	3	nov/91	Aldeneik-plas
Fuut	672	feb/10	531	feb/10	Houbenhof
Kuifduiker	5	dec/86	4	dec/86	Aldeneik-plas
Geoorde Fuut	16	mrt/15	16	mrt/15	Platwijers
Waterhoen	547	jan/08	255	nov/06	Demervallei Diepenbeek-Hasselt
Meerkoet	3976	jan/81	2000	jan/81	Houbenhof
Blauwe Reiger	331	jan/07	181	jan/07	Wijvenheide
Aalscholver	1750	okt/09	1000	okt/02	Kessenich-plas

eieren en nesten. Ruim 30 procent van de collectiestukken komt uit België. Daarvan zijn er 301 afkomstig uit Limburg. Het betreft 106 balgen, 84 opgezette vogels, 80 legsels met eieren, 16 nesten en 15 skeletten. Het gaat in totaal om 147 soorten. Daarnaast zijn er nog 11 alleenstaande exemplaren die het KBIN archiveerde onder De Kempen/Campine/Marais de Campine en waarvan het niet duidelijk is of ze afkomstig zijn van de Antwerpse of Limburgse Kempen. De Limburgse exemplaren dateren uit de periode 1841-2014. Eén exemplaar is vóór 1850 verzameld (19 september 1841 Wespandief te Wellen). De meeste vogels stammen uit de periode 1926-1950 (43%). Van 51 exemplaren is de exacte verzameldatum onbekend. Daarmee zijn de meeste afkomstig uit een periode waarin verrekijkers en determinatiegidsen zeer zeldzaam waren. Vaak werden (onbekende) vogels gevangen en gedood of geschoten. Op die manier kon men de vogel van dichtbij zien en kon er tot een sluitende determinatie gekomen worden. Vooral bij de zeldzamere soorten was die determinatie in het veld niet simpel. Diverse soorten waren op het moment van verzamelen aanmerkelijk schaarser (bv. Havik, Madarijneend). Er bevinden zich in de collectie 14 soorten die

Seizoens- en gebiedsmaxima van overwinterende watervogels.

Aantal collectiestukken per 25-jaarlijkse periode.

ook nu nog tot de onregelmatige of dwaalgasten behoren (bv. Kuifkoekoek, Rosse Franjepoot, Zwartkeellijster en Witbandkruisbek) en negen soorten die inmiddels als broedvogel uitgestorven zijn (bv. Korhoen, Hop, Duinpieper en Kuifleeuwerik). Maar ook een soort waarvan momenteel wordt gevreesd dat ze wereldwijd uitgestorven is (Dunbekwulp).

De legsels zijn in meer opzichten interessant. Ze bieden inzicht in de timing van de eileg en de omvang van het legsel. Deze gegevens zijn extra van belang nu er door klimaatveranderingen tal van verschuivingen plaatsvinden in de timing van broedsels. De historische gegevens zijn dan belangrijk referentiemateriaal. Dankzij deze historische verzamelingen kon deze informatie ook een onderdeel uitmaken van deze publicatie.

Een bijkomend aspect dat de collectie laat zien, is dat deze in recente tijden nog nauwelijks wordt uitgebreid. Uiteraard leven we in een tijd dat het bewust verzamelen van vogels niet meer nodig is, dankzij de talrijke optische en fotografische apparatuur en de vele gedetailleerde determinatiewerken. Dat neemt niet weg dat het verzamelen van dode vogels nog steeds van belang is. Het biedt belangrijk studiemateriaal in hoeverre vogels veranderen (bv. biometrie) door de tijd heen en het is een bron van genetisch materiaal voor toekomstig onderzoek.

Jan Stevens, David Beyen, Carlo van Seggelen & Peter Gabriëls

Bijlage 1 –

Dialectnamen van Limburgse vogels

In alle Limburgse gemeenten hadden en hebben vogels dialectnamen. In de publicatiereeks over de vogels van België (Verheyen 1948) noteerde Verheyen “Regel” voor Blauwe Reiger en “Rommeldoos” voor Roerdomp als plaatselijke benamingen in Limburg. J. Kruijssen vermeldde in zijn “Woordenboek van de Limburgse Dialecten” (2001) heel wat plaatselijke dialectnamen. De plaatselijke vogelnamen in Limburg waren klankrijk en gedif-ferentieerd, zowel in naamgeving als in uitspraak. Dialectnamen verschilden van dorp tot dorp en zelfs tussen deelgemeenten en gehuchten. In dialectnamen zit een hele beleving en een gevoelswaarde. Daarnaast leren dialectnamen ons ook iets over de vogels zelf en over de kennis die de oudere generaties over de vogelsoorten hadden. Daarom inventariseerden we voor deze publicatie in twintig gemeenten de dialectnamen en bespreken we enkele natuurwetenschappelijke aspecten ervan.

Enquêtes als methode

We maakten de inventaris aan de hand van mondelinge enquêtes. In de eerste plaats bevroegen we Limburgse vogelken-ners van boven de zeventig jaar. Op plaatsen waar we niemand van die leeftijd vonden, spraken we jongere informanten aan. Zij kregen de volledige lijst van de Europese vogels als geheugen-steun. We vroegen hen om achter de officiële Nederlandse naam de gebruikelijke dialectnaam in hun gemeente te noteren.

We spraken met vogel- en/of dialectkenners uit deze ge-meenten: Alken (Jos Boiten ¹1946), Diepenbeek (Georges Habex ¹1946), Dilsen-Stokkem (Jean Henckens ¹1952 en Marc Stevens ¹1956), Genk, Halen (Zjef Vaes ¹1983 en Ronnie Wuestenbergs ¹1956), Hasselt (Michel Ilsen ¹1947), Heusden (Jaak Goris ¹1932), Lanaken (Michel Lathouwers ¹1996), Leopoldsburg (Francy Teun-kens ¹1966 en Guy Vanzeir ¹1961), Lommel (Jos Janssen ¹1941), Meeuwen (Jan Bomans ¹1939), Molenbeersel (Hendrik Meulen ¹1930), Neerpelt (Patrick Schuurmans ¹1969), ’s-Gravenvoeren, Sint-Truiden (Francis Verheijden ¹1959), Tessenderlo (Freddy Sanen ¹1958), Tongeren (Paul Denis ¹1958), Wellen (Dirk Otten-burghs ¹1964), Zonhoven (Emile Polmans ¹1940) en Zutendaal (Piet Martens ¹1955). Vonden we geen informant in een gemeen-te, dan namen we de dialectnamen uit lokale publicaties over.

Betekenis van de dialectnamen

U kunt de enquêteresultaten in bijgevoegde tabel aflezen. We schreven de namen naar best vermogen op een fonetische manier. Hoewel we niet alle uitspraakdetails kunnen neerschrij-ven, geeft de tabel toch een goed beeld van de variatie die er bestond. Sommige namen lijken in verschillende gemeenten erg op elkaar. Zo kreeg de Kraanvogel bijvoorbeeld een erg verwante dialectnaam in 16 gemeenten. Andere vogels kregen heel ver-schillende dialectnamen. Zo kreeg de Heggenmus zowel de dia-lectnaam “Wienteppeke” als “Robberke”.

De eerste vraag die we ons moeten stellen, is of de respon-denten de juiste namen aan de juiste vogels gaven. Er zijn indi-caties dat er soms fouten in de antwoorden zitten. Zo vermoeden we dat de dialectnaam “Boomkroeper” voor Boomklever in ’s-Gravenvoeren niet juist is. Misschien verwarde de respondent de Boomkruiper en de Boomklever. Ook de naam “Sjuivvêgerke” voor Gekraagde Roodstaart in Meeuwen lijkt een foutieve be-na-ming. Wellicht werd de Zwarte Roodstaart bedoeld zoals in Dil-sen-Stokkem waar ze met “Sjouw Vêgerke” wel de Zwarte Rood-staart bedoelen. Ook “Zwatköpmüs” voor Grasmus in Tongeren lijkt fout. Hier werd zeker de Zwartkop bedoeld. Al bij al zijn het begrijpelijke fouten.

Voor de Turkse Tortel werd in Neerpelt de naam “Roosdüfke” gebruikt, in Genk “Roesdeifke” en in Dilsen-Stokkem “Lachduif”. Dit is een soortenverwisseling. Vooraleer de Turkse Tortel in onze

contreien verscheen (eerste waarneming in België in Molen-beersel in 1952 en eerste broedgeval in 1955 in Knokke) werden “Roosduifjes” of “Lachduifjes” hier in gevangenschap gehouden. In het Heusdens dialect was dat het “Roesdufke”. Het was de gedomesticeerde vorm van de Afrikaanse Tortelduif. Deze lach-duif wordt al meer dan vier eeuwen door de mens gehouden en gefokt. Ze hebben ongeveer dezelfde kleur, maar de Roosduifjes zijn iets rozer dan de Turkse Tortel. Er zijn ook witte en gevlekte kleurmotaties (roze en wit gevlekt) zoals bij de gedomesticeer-de gekweekte kanarievogel. Maar de baltsroep van deze Roos-duifjes verschilt erg van deze van de Turkse Tortel. Het is dus zeker niet dezelfde soort. Ze worden nu nog in gevangenschap gekweekt en gehouden. In de beginjaren dat de Turkse Tortel hier rondvloog, werd dikwijls beweerd dat het vrijgelaten of ont-snapte Roosduifjes waren die zich hier gevestigd hadden, maar dat was dus niet het geval. Wellicht komt de naamsverwarring “Roesdeifke” hiervan.

Op een aantal plaatsen werd dezelfde dialectnaam gebruikt voor verwante soorten. Een “Tjakker” is bijvoorbeeld op vijf plaatsen een Kramsvogel en op drie andere plaatsen een Grote Lijster. Ook “Klamper” is zo’n dialectnaam die voor verwante soorten werd gebruikt: voor Buizerd in Meeuwen, voor Sperwer in Tessenderlo, voor Torenvalk in Neerpelt en Diepenbeek, voor zowel Buizerd, Sperwer, Boomvalk als Havik in Lommel, voor Torenvalk en voor Sperwer in Halen. In Heusden werd “Ne Klam-per” niet nader omschreven. Er waren “Grute Klampers” (Bui-zerd, Havik, Slechtvalk) en “Klèèn Klampers” (Smelleken, Toren-valk, Sperwer). De naam benadert het best de Duitse benaming “Greifvögel” want ze klampen hun prooi vast om ze te verslind-en. Zo ook werd “Spelver” gebruikt voor Sperwer in Wellen. De “Bloë Spellever” en “Broune Spellever” voor respectievelijk Blauwe en Bruine Kiekendief in Diepenbeek en “Spélvér’ voor een Sperwer in Tongeren.

Met “Fluitaendje” werd zowel Wintertaling als Zomertaling bedoeld in Molenbeersel, terwijl zowel Wintertaling als Zomer-taling “Klein Jèin” heette in Diepenbeek. De “Gèle Schriever” (Geelgors) werd in Zutendaal en Opoeteren ook “Ortolaan” ge-noemd (pers. med. Jan Gabriëls).

Een aantal dialectnamen wijkt sterk af van de huidige officiële namen. De dialectnaam geeft dan één of meer kenmerken van de soort weer. Heel wat dialectnamen zeggen wat over de mor-fologie, de kleur en de vorm van de vogel in kwestie, of van hun producten. De “Gièle Schрэver” in Heusden, “Geile Schrievver” in Neerpelt en “Gèle Sjiriever” in Meeuwen verwijzen naar de gele kleur van het verenkleed en de gestreepte eieren van de Geel-gors. Het “Belsvlagske” in Alken verwijst naar de kleuren van de kopstrepen van de Belgische vlag bij de Goudhaan. De dialect-naam “Broen Ekster” uit Neerpelt verwijst naar de bruinachtige kleur van de Grauwe Klauwier. Het “Ossebolleke” in Heusden verwijst naar de bolvorm van de Staartmees (uiteraard zonder de staart). Ook het meest opvallende kenmerk van de Appelvink bepaalde dialectnamen als “Dikbek” in Zonhoven en “Dükbek” in Diepenbeek. De “Goudmulder” in Dilsen-Stokkem en de “Guit-mérel” in Meeuwen omschrijven zeer mooi de goudgele kleur van de Wielewaal. De “Witbek” in Diepenbeek verwijst naar de witte bles van de Meerkoet. Merkwaardig is toch wel de “Klein Wettersnöp” voor het Bokje in Diepenbeek, wat erop wijst dat ze het onderscheid tussen Watersnip en het kleinere Bokje goed kenden. Het grijs in “Grijs Slat” in Diepenbeek verwijst naar de grijsachtige delen van de Bonte Kraai. De Europese Kanarie is geel en daarom een “Chiniske”. De “Bloodvink” in Lanaken, ’s Gravenvoeren en in Meeuwen verwijst naar de bloedrode borst van het mannetje van de Goudvink.

Meer nog dan de verschijningsvorm van de soorten, inspi-reerden hun gedragingen tot dialectnamen.

Boomkruiper: “Kleddermüske” in Diepenbeek verwijst naar het langs de stam op ‘kledderen”, klauteren in het Nederlands, van de Boomkruiper. Ook “Klein Spechske” in Diepenbeek legt duidelijk de link met deze manier van foerageren evenals “Boumlöperke” in Dilsen-Stokkem.

Boomleeuwerik: “Pierlewieke” in Heusden verwijst ongetwij-feld naar de zang van de Boomleeuwerik.

Ekster: “Juwelendief” in Neerpelt verwijst naar het als “ont-vreemden, stelen” geïnterpreteerd gedrag, waarbij Eksters blin-kende objecten verzamelen.

Bijlage 1 – Dialectnamen van Limburgse vogels

Gaai: “Rotzak” in Neerpelt maakt de veronderstelling dat Gaaien dingen doen die ook mensen doen die we een rotzak noemen. Wellicht gaat het om het roven van eieren en jongen uit nesten van andere vogels en het nabootsen van vogels en andere dieren.

Geelgors: “Schrijver” in Heusden, Lommel, Meeuwen, Mo-lenbeersel, Neerpelt en Zonhoven, verwijst naar de opvallende gestreepte eieren, waarvan dan de dialectnaam zegt dat de strepen op het ei werden “geschreven”.

Gele Kwikstaart: “Koewachtertje” in Neerpelt, “Koeihuerke” in Heusden, “Koeihüjerken” in Lommel, “Kooweirdje” in Dil-sen-Stokkem en “Kuuwhèërtsje” in Meeuwen verwijzen allemaal naar het feit dat Gele Kwikstaarten regelmatig in het kielzog van koeien worden gezien, op zoek naar vliegende insecten. Ze be-weerden dat de vogel de koeien aan het hoeden was.

Grauwe Klauwier: “Niégenduuder” in Meeuwen verwijst naar het feit dat de Grauwe Klauwier een opvallende rover is die zijn prooiën op doornen prikt. “Haagiékster” beklemtoont de gruwelij-ke manier waarop hij zijn prooi vastspijkerde op de dorens van een meidoornhaag of op prikkeldraad.

Groene Specht: “Mjatsveul’n” in Diepenbeek en “MiërtsVeule” in Dilsen-Stokkem en in Sint-Truiden verwijzen naar de opval-lende roep, als van een veulen, van de Groene Specht die vooral in maart weerklinkt.

Hop: “Stienkhoep” en “Stronthoep” in Diepenbeek, “Stink-hop” in Meeuwen en “Stronthaan” in Zonhoven verwijzen alle-maal naar het feit dat nesten van de Hop erg stinken omwille van een gebrek aan hygiëne en ook wel door het gebruikte nest-materiaal.

Keep: de dialectnamen “Kwaakvink” in Hasselt, “Kwèèkvink” in Heusden, “Kwijkvink” in Tessenderlo, Leopoldsburg en Ha-len, “Kwèkvink” in Lommel,“Kweèkvink” in Meeuwen, “Kweèk” in ’s-Gravenvoeren en “Kwèkvink” in Wellen verwijzen naar de opvallende roep van de Keep.

Kramsvogel: ook “Tjakker” in Alken en Halen en “Tjaëker” in Lommel verwijzen naar de roep van de Kramsvogel. We mer-ken wel op dat voor de grote lijster de naam “Tjakker” gebruikt wordt in Dilsen-Stokkem, “Sjacher” wordt gezegd in Leopolds-burg en “Sjakker” in Heusden. De roep van beide soorten en zeker de alarmroep hebben wel enige gelijkenis.

Roerdomp: “Rommeldoos” en “Rommeldoesh” houden waarschijnlijk verband met het kenmerkende en toch wel speci-ale geluid van de Roerdomp.

Roodborsttapuit: “Wietak”, deze dialectnaam moet zeker verwijzen naar de alarmroep van de soort.

Spotvogel: de naam “Liènewièverke” zou in het Nederlands kunnen omschreven worden als de wever van linnen, en dus “lijnwaad-weverke”. Heeft het iets te maken met het monotone piepen en schuren van een ongeolied spinnewiel en weefge-touw of is het een gevoelsverklanking van de brabbelende on-gedefinieerde klagend-spottende zang van de Spotvogel? Heeft de naam “Liènewièverke” misschien iets te maken met het mooi geweven nest van deze vogel, dat vanbinnen is afgewerkt met paardenhaar, linnendraden en veertjes?

Wintertaling: “Fluitaendje” in Molenbeersel verwijst naar het fluitende geluid van de Wintertaling.

Witte Kwikstaart: “Akkermenneke”, “Akker Ménke” en “Ak-kermenneke” verwijst naar de akkers waar de Witte Kwikstaart meestal rondloopt. Ze noemden de soort zo omdat hij het ploeg-ende paard achterna liep. Ploegen in het dialect was “akkeren”. In die zin is het ook een verwijzing naar het gedrag van de vogel. Wulp: dat de Wulp “Kluut”, “Dikke Kluut”, “Kluter”, “Kliet” en “Kluut” werd genoemd is merkwaardig, vooral omdat er ook een Kluut bestaat, die weliswaar niet in Limburg broedde. De dialectnaam verwijst waarschijnlijk naar de luide en opvallende roep van de Wulp.

Dialectnamen verwijzen niet alleen naar gedragingen. Soms inspireerde ook vermeend gedrag van een soort, de keuze voor de dialectnamen. Zo werd de Nachtzwaluw “Geitenmelker” in Neerpelt, “Geetezoaker” in Diepenbeek, “Gètemuelker” in Heus-den en “Gèitemëlker” in Meeuwen genoemd. Die dialectnaam heeft alles te maken met de algemeen verspreide sage dat de Nachtzwaluw ’s nachts geiten zou melken. De officiële Duitse benaming is echter ook “Ziegenmelker”(van Ziege = geit) en de

letterlijke betekenis van het Latijnse Caprimulgus is ook geiten-melker.

Verder werden veel soorten genoemd naar de biotoop waar- van men de soort kende.

Geelgors: “Korevos”, “Koërevos” en “Korrevos” verwijzen naar de korenvelden waarlangs de soort broedt. Dat doet de Geelgors in grachten of grachtjes die de percelen afbakenen. De naam “Kantschrijver” in Tessenderlo is hiervan een mooi voor-beeld.

Kerkuil: “Torenuil” en “Tuureniel” verwijzen naar de torens van kerken, kastelen en grote boerderijen waar de soort broedt. Steenuil: “Koewtaul”,“Koetsuilke”,“Koetail” en “Koeëteil” wij-zen op de holten (koten, gaten) waarin de soort broedt.

Houtsnip: “Bossnöp”,“Bossnèp” en “Bossnep” verwijzen naar het feit dat Houtsnippen in een bosrijke omgeving worden gezien.

Goudhaan: “Dennepieperke” en “Dennewupperke” wijzen op de naaldbomen waarin Goudhanen zich meestal ophouden.

Boerenzwaluw: “Stalzwelf” duidt op het feit dat Boerenzwa-luwen meestal in stallen hun nesten maken.

Grauwe Klauwier: “Hegge ekster”, “Haogekster” en “Haag-ièkster” geven aan dat men goed wist dat Grauwe Klauwieren in hagen en heggen broeden. Maar de naam van “Haagekster” werd in Kinrooi, Bree, Bocholt, Hechtel-Eksel, Meeuwen en Peer ook gegeven aan de Ekster die tot begin jaren zeventig ook in hagen nestelde, maar nadien eruit verdween. Volgens Jos Van Winkel was deze Haagekster iets kleiner dan de gewone Ekster. Hij dacht zelfs dat dit een geografisch ras was. Waarom deze vanaf de jaren zeventig niet meer in hagen broedde, werd nooit begrepen (pers.med. Jan Gabriëls).

Grote Bonte Specht: “Hotspech”, “Hootspech” en “Houtspèet” illustreren dat de Grote Bonte Specht gekend is door zijn kenmerkende roffel, op meestal dood hout.

Zwarte Roodstaart: “Steinkapperke” wijst er allicht op dat de soort gekend is van de gebouwen waarin hij broedt. De Zwarte Roodstaart werd in Bree, Kinrooi, Bocholt, Hamont en Dilsen-Stokkem “Schauwvègerke” genoemd wat duidt op zijn zwarte kleur en aanwezigheid in woningen en gebouwen.

Korhoen: “Heehoan” en “Boshoan” illustreren dat de Kor-hoen gekend is van de heide en bosranden.

Putter: “Distelveink” en “Disselvink” illustreren dat de Put-ter dikwijls al foeragerend op distels werd waargenomen. De naam Putter werd ook gebruikt door volièrehouders. De vogels kunnen met een klein emmertje water uit een reservoir putten, vandaar hun naam.

De “Nuurtvink” bewijst dat men op de hoogte was van het feit dat de Keep afkomstig was uit het noorden.

Sommige namen vertonen een duidelijke verwantschap met Duitse namen. De Kauw wordt in het Duits “Dohle” genoemd. De dialectnamen “Döl”, “Dulke”, “Döälke” en “Dölke” hebben daar een duidelijke verwantschap mee. Evenals “Bleshin” en “Bles-hoen” duidelijk verwant zijn aan het Duitse “Blässhuhn” voor Meerkoet. Hier is mogelijk ook een verband met de dialectnaam voor de Nachtzwaluw (zie hoger).

Besluit

Naast de dialectnamen waarvan werd aangetoond dat ze wat zeggen over verschillende aspecten van de soort, blijven er een aantal merkwaardige dialectnamen en interessante vragen over.

De algemene en veelvoorkomende Huismus werd in de schaduw van de mijncités in Heusden een “Cetévink” genoemd. Waarom in Diepenbeek de Klapekster: “Jekster van Antwerepe” werd genoemd, blijft vooralsnog een mysterie en waarom de Zwarte Roodstaart in Halen de naam van “Ploatschijter” kreeg, is ook hoogst onduidelijk.

We kunnen hieruit besluiten dat de mensen in de periode dat dialecten nog gangbaar waren de morfologie, het gedrag en de biotoop van een aantal soorten goed kenden. Die kennis weerspiegelt zich in de dialectnamen.

Jan Stevens & Wim Goris

Colofon

Deze publicatie is een uitgave van de deputatie van de provincieraad van Limburg Jos Lantmeeters, gouverneur-voorzitter, Inge Moors, Bert Lambrechts, Igor Philtjens, Tom Vandepuut, gedeputeerden en Wim Schoepen, provinciegriffier

Coördinatie

Jan Stevens

Eindredactie

Jan Stevens, Carlo van Seggelen, Peter Gabriëls

Kernredactie

Jan Stevens, Carlo van Seggelen, David Beyen, Luc Crevecoeur*, Jan Gabriëls, Peter Gabriëls, Johan Lemmens

Tekstauteurs

David Beyen, Dominique Cornelissen, Jan Gabriëls, Peter Gabriëls, Wim Goris, Marc Herremans, Stef Houben, Johan Lemmens, Johan Leurs, Carine Loonen, Chris Onkelinx, Dirk Ottenburghs, Lex Peeters, Liesbeth Schepers, Jan Stevens, Kristijn Swinnen, Carlo van Seggelen, Pierre Vandersmissen

Fotoredactie

Bart Gabriëls, Pieter Cox, André Vandesande

Fotografen

Soorten: Alex Bogaerts, René Brockmans, Eddy Colson, Jan Cornelissen, Pieter Cox, Filip de Ruwe, André Decloedt, Maurice Dekens, Jan Dreesen, Francois Exelmans, Jan Gabriëls, Peter Gabriëls, Jan Geens, Pascal Gielen, Freddy Houtmeyers, Jos Keppens, Jef Kerkhofs, Johan Lambrix*, Karel Lemmens, John Maréchal, Marcel Moesen, Chris Onkelinx, Miel Opdenacker, Dirk Ottenburghs, Jean-Marie Poncelet, Chris Richerzhagen, Karel Sauwens, Ran Schols, Patrick Schuurmans, Jan Stevens, Trigana, Dirk Van Geel, Carlo van Seggelen, Eddy Vaes, Steven Vangompel, Paul Vanhove, Tonny Vermeulen, John Wouters
Hoofdstukken: Jan Gabriëls, Bart Heirweg, Rik Janssen Govers, Guy Janssens, Johan Lambrix*, Levi Lenaerts, Provincie Limburg, Robin Reynders**, Jan Stevens, Toerisme Limburg, Trigana, Annemie Tuts, Guy Van Grinsven, Kristien Wintmolders

Coverbeeld Jonge woudaap

Alex Bogaerts

Kaartenredactie en GIS

Luc Crevecoeur*, Freddy Janssens, Tom Paulussen

Gegevensverwerking

Broedvogels: Jan Gabriëls, Peter Gabriëls, Jan Stevens

Collecties: Carlo van Seggelen

Dialecten: Wim Goris, André Vandesande

Losse waarnemingen: Kristijn Swinnen, Marc Herremans

Ringgegevens: Peter Gabriëls

Trektellingen: David Beyen, Stijn Raymakers, Johan Lemmens, Pieter Cox

Watervogeltellingen: Peter Gabriëls, Jan Gabriëls

Gegevensinvoer

Luc Crevecoeur*

Losse waarnemingen: Hans Claes, Luc Crevecoeur*, Jan Gabriëls, Gaby Jochmans, Paul Lantin, Chris Onkelinx, Jan Stevens, Kristijn Swinnen, Carlo van Seggelen, André Vandesande, Willy Vanlook

Ringgegevens: Luc Crevecoeur*, Peter Gabriëls, Reinhilde Kriekels, Dirk Ottenburghs, Yente Paredies, Maurice Scheepers, Wesley Schraepen, André Vandesande, Karel Van Endert

Taaladvies hoofdstukken 1-5 en 7

Geertje Ramaekers*, Yvette Vandormael**

Administratieve ondersteuning

Esengul Gölpek*

Grafisch ontwerp

Dion Boodts**

Druk

die Keure – Brugge

Oplage

1 000 ex.

Papier

Soporset Premium Offset 90 gr., G-Print Smooth 90 gr.

Lettertype

Gotham, Neue Haas Grotesk

Verantwoordelijke uitgever

Jan Mampaey - Provinciaal Natuurcentrum, Craenevenne 86, 3600 Genk

D/2021/5.857/29

ISBN 9789074605847

* Provinciaal Natuurcentrum, provincie Limburg

** Informatie en Communicatie, provincie Limburg

Wijze van citeren:

Stevens, J., van Seggelen, C., Beyen, D., Crevecoeur, L., Gabriëls, J., Gabriëls, P., & Lemmens, J. (2021). *Vogels in Limburg. Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen*. Hasselt: Provincie Limburg/LIKONA.

Gabriëls, J. (2021). Korhoen *Lyrurus tetrix tetrix*. In: Stevens, J., van Seggelen, C., Beyen, D., Crevecoeur, L., Gabriëls, J., Gabriëls, P., & Lemmens, J. (Red.), *Vogels in Limburg. Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen*. Hasselt: Provincie Limburg/LIKONA.

